Cristina Comandaşu

În universul muzicii cu...

Octavian Paler
şi
Antoaneta Ralian

Radio România Muzical:
20 de ani.
24 martie 2017

Editat de Lidia Vianu

CONTEMPORARY
LITERATURE PRESS

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

vineri 24 martie 2017
Bucureşti

Comunicat de Presă

Ediție online

Contemporary Literature Press,
sub auspiciile următoarelor foruri: **Universitatea din Bucureşti**, **The British Council**, **Institutul Cultural Român** şi **Ambasada Irlandei**

Anunță publicarea volumului

Cristina Comandaşu. În universul muzicii cu...

Octavian Paler şi Antoaneta Ralian.

Radio România Muzical: 20 de ani.
24 martie 2017.
ISBN 978-606-760-104-6

Editat de Lidia Vianu.

Radio România Muzical [http://www.romania-muzical.ro/] împlineşte 20 de ani. Publicăm acest volum ca un omagiu adus în primul rând supremei libertăți a muzicii clasice, arta fără frontiere.

Până la 24 martie 1997, mă gândeam cu tristețe la toate posturile de muzică clasică pe care le auzeam atunci când mă aflam în altă țară. Noi nu aveam. Autoarea acestui volum, pe care îl publicăm tomai pentru a marca bucuria nenumăraților ei ascultători, Cristina Comandaşu, cea care realizează printre altele aceste seducătoare dialoguri de sâmbăta dupămasa care se numesc *În universul muzicii*, este un Moş Crăciun de fiecare zi.

Foarte greu ar fi să descriu ce înseamnă pentru mine Radio România Muzical. De două decenii lucrez 18 ore pe zi—ca profesor, ca director al unei edituri online care s-a impus încet şi înfruntând toate prejudecățile din lume. Tot de două decenii petrec aceste 18 ore pe zi în compania emisiunilor de muzică clasică. Este lumea mea. Este echilibrul meu. Este şi drogul meu de fiecare zi. Înainte de anul 1997, crezusem că doar Bach poate fi toate aceste lucruri deodată.

E drept, am lucrat în timp ce ascultam emisiunile RRM. Prețuirea mea pentru acest post de radio vine, însă, din faptul că vocile lui cultivate, redactorii atât de bogați intelectual, generozitatea bucuriei lor de a transmite muzica, m-au învățat ceva ce trebuia să ştiu de mult: atunci când asculți cu adevărat, trebuie să te predai, să nu mai faci nimic altceva. Nu cred că-mi va ajunge timpul să ascult absolut tot ce aş vrea să ascult, aşa cum Radio Muzical ne învață să ascultăm: profesionist. Dar în mod sigur, n-aş mai fi eu, dacă o singură zi de aici încolo n-aş mai putea deschide dimineața radioul pe 104.8 FM.

Lidia Vianu

Cristina Comandaşu

În universul muzicii cu...

Octavian Paler
şi
Antoaneta Ralian

Radio România Muzical:
20 de ani.
24 martie 2017

Editat de Lidia Vianu

Contemporary Literature Press

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Contemporary Literature Press
http://editura.mttlc.ro
Contemporary Literature Press
The online Publishing House of the University of Bucharest
Editura pentru studiul limbii engleze prin literatură
Lidia Vianu
Director
C. George Sandulescu
Executive Advisor
Universitatea din Bucureşti
British Council
Ambasáid na hÉireann
Embassy of Ireland
Ambasada Irlandei
Institutul Cultural Român

ISBN 978-606-760-104-6

Editing, Cover Design and overall Layout by
Lidia Vianu

Subediting: Andrei Bîrsan, Sabrina Seserman
Proofreading: Cristina Comandaşu, Violeta Baroană
IT Expertise: Cristian Vîjea, Simona Sămulescu, Cristina Petrescu
PR Manager: Violeta Baroană

Cristina Comandaşu

În universul muzicii cu...

Octavian Paler şi Antoaneta Ralian

Radio România Muzical:
20 de ani.
24 martie 2017

Editat de
Lidia Vianu

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Cuprins

Contemporary Literature Press

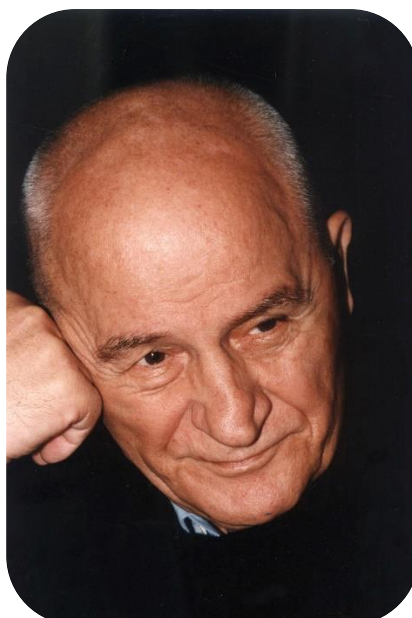

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Interviu cu Octavian Paler

realizat de Cristina Comandașu

Radio România Muzical

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Februarie 2006. L-am sunat la telefon, plină de emoție, invitându-l să-mi fie interlocutor. A acceptat imediat. Am fost de două ori în casa lui aflată pe un bulevard aproape de Radio. Acum nu-mi mai amintesc atât de multe de atunci, decât că am fost frapată de asemănarea lui uimitoare cu un bunic pe care-l pierdusem cu mulți ani în urmă. Și că era hâtru, și că iubea muzica clasică într-un mod aproape feroce.

Cele patru emisiuni "În universul muzicii cu Octavian Paler" au fost difuzate la Radio România Muzical în 4, 11, 18, 25 martie 2006. Și nu au fost doar patru emisiuni, ci și o întâlnire cu publicul la Librăria Cărturești Verona la care s-a strâns un număr impresionant de admiratori ai lui Octavian Paler, dar și ai muzicii clasice.

Am mai vorbit o singură dată cu el după acel martie 2006 de neuitat: când l-am sunat în noiembrie 2006, să-i spun că se născuse băiatul meu și s-a bucurat mult pentru mine.... În anul următor, pe 7 mai 2007, a părăsit această lume. În biblioteca mea, au rămas cărțile cu semnătura lui și în mintea mea, o exclamație care-i aparținea: *Păi, ştiţi de ce-mi pare rău că-ntr-o zi o să dispar din lumea asta? Că n-o să mai ascult muzică. N-o să mai am cum să mai aud muzică."*

Un dialog de 2 ore, transformat într-un capitol de carte. Octavian Paler, în universul muzicii, pe care-l numea un paradis, acolo unde eu sper că se odihnește acum...

Nu am mai fost până acum la dumneavoastră acasă şi aş vrea să deschid discuția de la o observație, poate, impertinentă pe care am făcut-o uitându-mă în biblioteca dumneavoastră. Aveţi o carte despre viața lui Beethoven. De ce o carte despre viața lui Beethoven în biblioteca lui Octavian Paler?

Pentru că îmi place Beethoven şi mă interesa, fireşte, şi viața lui. Deşi, ca să fiu sincer, eu am descoperit întâi muzica lui Beethoven şi abia pe urmă am aflat despre biografia lui. De altfel, vreau să fac o precizare: dacă ați venit la un cunoscător subtil al muzicii, v-ați înşelat! Eu sunt un diletant în materie şi nici nu vreau să mă lansez în teorii savante cum fac muzicologii, de nici nu mai înțelegi până la urmă dacă le-a plăcut sau nu le-a plăcut sau ce le-a plăcut, de ce le-a plăcut ş.a.m.d. Pentru mine, muzica este altceva decât limbajul acesta "tehnologic" pe care-l folosiți dumneavoastră când explicați un concert sau o simfonie.

Eu n-am ştiut nimic, dar nimic, despre muzica simfonică până la 25 de ani. Unii s-au născut într-o casă unde exista un pian, unde exista o mamă care cânta la un pian sau unde părinții se gândeau să aducă un profesor de vioară, de pian pentru copii. Eu m-am născut într-o casă unde nu s-a auzit niciodată vreun acord muzical simfonic. Pentru cei care nu ştiu, precizez că sunt dintr-un sat de la poalele Munților Făgăraş. Mai mult, precizez că eu am copilărit într-un sat care oficial se găsea în secolul XX—eu m-am născut în 1926, iată, mulți ani de-atunci—dar care, de fapt, trăia după regulile secolului al XVII-lea, oarecum în prelungirea Evului Mediu. Dar dacă socotim că primul pian, după ştiința mea, a venit în Principatele Române cam prin al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, deci la mulți ani după moartea lui Mozart, de pildă, putem să acceptăm şi treaba asta,

că în prelungirea Evului Mediu se putea trăi la ţară fără a şti că au existat pe lume Beethoven, Bach, Haendel, Ceaikovski şi alţii.

Nu exista electricitate în satul meu, nu exista radio şi nici nu ştiam că există radio. Sau, ca să fiu sincer până la capăt, nici nu ştiam cum arată Bucureştiul. Habar n-aveam! Universul meu se limita la orizonturile satului meu. Am plecat de acolo la 11 ani, fără să fi auzit în materie de muzică altceva decât doine şi cântecele de la horă, jocuri cum se făceau prin Ardeal. După câte mi s-a povestit, mama mea avea un glas foarte frumos. Tatăl meu îmi spunea despre ea că în tinereţe cânta extraordinar. Eu n-am auzit-o niciodată. N-a vrut niciodată să cânte să o aud. Eu n-am moştenit-o, din păcate, cum n-am moştenit-o nici în alte privinţe. Mama mea era o femeie evlavioasă, eu, din păcate, nu reuşesc să cred în viaţa de apoi. E limita mea. Nu, nu mă laud cu ea.

Am venit în Bucureşti. Nici aici n-am dat de muzică. Eu am făcut un liceu mult prea simandicos, „Spiru Haret”, eram bursier, dar, oricum, ultimul meu refugiu au fost cărţile în vremea aceea. Am o fire păcătoasă de introvertit, ca un mic sălbatic ce eram eu, care a venit dintr-un sat la un liceu cu elevi ai căror părinţi erau foarte bogaţi, erau miniştri, cred că făceau pian acasă, făceau vioară, nu erau în situaţia mea. Eu eram un plebeu. Nu aveam bani deloc, aşa că nici nu mi-a trecut prin cap vreodată să mă duc la un concert. Cred că nici n-auzisem cuvântul „concert” până când am venit la Bucureşti. Dar am descoperit repede bibliotecile din Bucureşti şi am năvălit în ele cu foamea pe care o au în general sălbaticii.

Cred că aşa au intrat barbarii în Roma, cum am intrat eu în bibliotecile din Bucureşti. Şi am citit! Anii aceia de adolescenţă ai mei au fost fabuloşi din acest punct de vedere. Pot să vă dau un detaliu. Când eram elev, cred că prin clasa a V-a — asta se întâmpla în timpul războiului — eram bursier. Ca

bursier eram obligat să am media generală peste 9 şi 10 la purtare. Aveam grijă, având eu o memorie foarte bună, să am media generală peste 9, dar bazându-mă pe memoria mea; pentru că aveam o asemenea foame, o asemenea lăcomie de lectură, încât mă deranjau lecțiile pe care trebuia să le fac… am decis într-o noapte, am luat o foaie de hârtie, am scris pe ea toate materiile şcolare şi am tăiat jumătate dintre ele, zicând „la astea nu mai pregătesc nimic", pentru ca în felul acesta să-mi pot prelungi timpul de lectură, care se întindea până la unu două, trei noaptea. Acest veritabil delir, dacă vreți, al lecturii a ocupat cam toată adolescența mea, dar muzica nu şi-a găsit loc în această situație.

Am devenit pe urmă student. Eu am urmat trei facultăți—Literele, Dreptul şi Filosofia. Locuiam într-o mahala, de fapt o mahala a mahalalei, dincolo de faimoasa barieră Bachus din cartierul Ferentari. Trebuia să mă descalț de fiecare dată când treceam de această barieră, pentru că era o baltă mare şi trebuia să mă descalț când veneam spre oraş, la Universitate. Şi, pe urmă, mergeam la cişmea, mă spălam pe picioare şi plecam mai departe. Dar, în continuare, n-am avut niciun fel de contact cu muzica.

Primul meu contact cu muzica a avut loc la, cred, 25 de ani. Târziu, foarte târziu! Şi a fost un contact, dacă vreți, brutal sau, cum se zice în dragoste, coup de foudre, un amor fulgerător. Eu m-am îndrăgostit de muzică aşa cum m-am îndrăgostit de mare. Şi am descoperit muzica aşa cum am descoperit marea, tot la 25 de ani, ca pe un miracol. Nu mai țin minte exact care a fost… şi nu la un concert, că nu mergeam la concerte. Pe un disc. Erau la vremea aceea microsioane, trecuse de acum vremea patefoanelor.

Bănuiesc că primul concert pe care l-am ascultat a fost Concertul pentru vioară şi orchestră de Max Bruch şi m-a uimit, m-a şocat atât de

tare… Vă daţi seama, eu eram analfabet din punct de vedere muzical! Exact în situaţia unui analfabet. Dacă luaţi un sălbatic, de pildă, de undeva din Africa sau din altă parte şi-l duceţi într-o sală unde se cântă concertul acesta, exact aşa am reacţionat eu.

Eu sunt un om născut la munte. Vă daţi seama ce uimire a fost pentru mine să descopăr că iubesc mai mult marea decât muntele. Eu, când m-am dus prima oară pe ţărmul mării şi când am văzut marea, am avut un şoc. Un şoc la propriu! Şi de-atunci marea a intrat în mitologia mea personală. Cam din aceeaşi perioadă, muzica a intrat în mitologia mea personală. Adică, am făcut un şoc atât de puternic, încât m-am dus imediat la magazin şi am cumpărat alte discuri să ascult. Nu m-am dus la concert. Doar să ascult. Şi am început să ascult într-o stare de drogat, m-am comportat chiar ca un toxicoman. În condiţiile astea, am ajuns destul de repede la situaţia de a asculta muzică uneori cam 8-9 ore în continuu. Pe urmă am început să mă specializez. Adică ascultam un concert în interpretarea lui Oistrah, pe urmă căutam să-l ascult în interpretarea lui Yehudi Menuhin şi aşa mai departe.

Ştiţi, eu nu ştiu note muzicale nici acum. Pentru mine, notele muzicale intră cumva aproape în regimul hieroglifelor. Mă uit la ele fără să pricep mare lucru şi chiar mă minunez eu când mă duc pe la concerte şi mă uit la instrumentişti cum se orientează ei în hieroglifele alea şi ce uşor descifrează. Pentru mine continuă să rămână un mister. Vă daţi seama în ce situaţie mă aflu eu. Iubesc muzica, dar o iubesc ca refugiu.

Totuşi, a nu cunoaşte notele muzicale nu cred că este un impediment în a gusta această muzică.

Nici nu mă interesează. De altfel ar fi şi târziu să pot învăţa. Culmea e că nici nu cred că am avut vreo aptitudine în acest domeniu. Nu-mi mai aduc aminte ce note luam la muzică în liceu, dar nu cred că eram printre cei care luau note mari. Practic, aş zice eu, n-am avut harul acesta. Însă pentru mine muzica este altceva, este un soi, dacă vreţi, de a imigra din lumea reală.

Mie – acum intru într-o altă teorie – îmi displace istoria. Nu istoria ca materie, ca studiu… Îmi place istoria ca realitate, ca viaţă trăită. Eu înţeleg foarte bine ce a vrut să spună Joyce când a vorbit despre coşmarul istoriei. Nefăcând parte dintre indivizii care au vocaţie, posibilităţi şi aptitudini de a face istorie, eu m-am numărat întotdeauna printre cei care au îndurat-o. Ori, de multe ori, am avut un impuls defensiv. Mi-ar fi greu să pretind, de pildă, că eu am avut neapărat un ideal în viaţă, că am urmărit neapărat să ajung ceva, să urc pe Everest sau să compun Simfonia a X-a după a IX-a. Nu! Dar am trăit defensiv, în sensul că m-am apărat mereu, mi-am căutat mereu refugii. Probabil că dacă mi-ar fi plăcut alcoolul, aş fi devenit un alcoolic. Aş fi practicat beţia ca mijloc de a fugi de realitate, de viaţă. Artiştii sunt plini de exemple din acest punct de vedere. Mă rog, adică beţia nu-i chiar o prostie. Marii beţivi şi-au provocat nişte stări speciale. Eu n-am avut şansa să mă pot refugia în alcool, iar droguri, cu atât mai puţin, nu m-a interesat.

Şi, dacă vreţi, *muzica a fost pentru mine o variantă de paradis artificial*. Adică, un mod de a fugi din realitate. Atunci când realitatea mi se părea presantă, oprimantă, iritantă, mă refugiam în muzică. Stau şi ascult

muzică şi moare lumea dincolo de muzică, dispare realitatea. De fapt, visul meu în viață a fost să pot trăi ignorând lumea asta în care ne aflăm şi care e o lume teribilă. Tocmai ascultam unul dintre concertele pentru vioară și orchestră de Mozart şi citeam o carte în care e o teorie cam stranie, teoria că Dumnezeu a fost învins de diavol, că diavolul îl ține prizonier şi vrea să ne facă pe noi să credem că el e de fapt Dumnezeu. Teoria e cam stupidă. Nu trebuie luată aşa, decât ca speculație uşor aiurea, dar asta ar explica, de fapt, cam ce se întâmplă cu lumea de azi. Dacă diavolul a pus într-adevăr stăpânire pe ordinea lumii şi vrea să provoace dezordine în stilul lui, atunci a reuşit, mă tem eu.

Decât să stau să mă uit la televizor, să văd toate inepțiile care se dau la televizor, gunoiul acesta electronic, de ce să nu mă refugiez eu să ascult Concertul pentru vioară și orchestră de Mendelssohn sau să ascult "Eroica" lui Beethoven? Altă lume! Imediat pot să-mi închipui că lumea e frumoasă, lumea arată altfel. Şi, într-adevăr, ia comparați dumneavoastră cum arată lumea asta cu terorism, cu bombe, cu măceluri ş.a.m.d. şi cum arată lumea în muzică.

Păi, ştiți de ce-mi pare rău că-ntr-o zi o să dispar din lumea asta? Că n-o să mai ascult muzică. N-o să mai am cum să mai aud muzică.

Asta doar dacă totuşi teoria dumneavoastră că nu există viața de apoi ar fi reală, pentru că altfel…

Păi e reală. Îmi pare rău că nu reuşesc să cred dintr-un singur motiv, dacă vreți. Tind uneori să vreau să cred că există un dincolo, există lumea de apoi. Aş vrea foarte tare să mă pot reîntâlni cu părinții mei. Şi nu voi mai putea să mă reîntâlnesc cu părinții mei decât dacă există acest dincolo,

această lume de apoi. E, atunci zic „da, ar fi bine să cred".

Aş face o referire la partea a doua din Concertul „Imperialul" de Beethoven. Așa îmi imaginez eu că ar arăta Paradisul...

Păi, da. Dar şi alte concerte şi simfonii—poți să crezi că aşa arată Paradisul. Adică, dacă asculți, să zicem, un asemenea concert, poți să zici că el e interpretat de îngeri, nu? Poate că aşa cântă îngerii. Bănuiesc eu că îngerii preferă Mozart.

Asta era şi părerea lui Cioran.

Da. Îngerii preferă Mozart. Poate doar când vor să se dea mari zic că preferă Bach, când vor să apară în fața lui Dumnezeu importanți, dar cred că în taină, în mod discret, atunci când cântă pentru ei înşişi, cred că preferă Mozart.

Poate o altă viziune, poate tot un fel de paradox, aşa cum este viața în cele din urmă, este Valsul trist al lui Sibelius.

Vai, ce-mi place!

Dar, să fie un vals trist?

Este, este. Dar ce-mi place! Culmea e că-l ascultam într-o vreme când aveam şi nişte nostalgii de-astea nordice. Adică, nordul acesta reprezenta pentru mine un fel de… mă rog, asta era într-o vreme când

aveam alte opinii despre iarnă; acum am nişte opinii—poate şi din cauza reumatismului care mă macină—foarte rele despre iarnă. Dar, în tinereţea mea, mi-au plăcut şi nordicii. De aceea mi-a plăcut Grieg foarte mult şi-mi place, fără îndoială, şi acum. Îmi place Sibelius şi valsul acesta trist chiar nu l-am mai auzit demult. Nu-l am. Eu aveam pe vremea aceea discuri cumpărate din diverse ţări apropiate, unde aveam şi noi acces. În general erau discuri care veneau din Rusia, veneau de la Praga. Erau în genere Gilels la pian, Oistrah la vioară… Discurile astea le-am pierdut, nu mai ştiu ce-am făcut cu ele, le-am dat probabil. Acum ascult pe CD, dar Valsul trist de Sibelius nu-l am şi chiar mi-ar plăcea să-l ascult într-o zi.

Un alt vals, partea doua din Simfonia "Patetica" de Ceaikovski.

Ceaikovski este, oricum, dintre compozitorii ruşi, cel mai aproape de inima mea. Îl consider unul din marii compozitori ai lumii. De altfel, ruşii ăştia au dat genii în materie. Singurele domenii în care ei n-au triumfat au fost pictura şi sculptura. În rest, în literatură şi în muzică—uite câte sunt în muzică! Lucruri extraordinare! Dar Ceaikovski are ceva, cum să spun eu, cu totul special. Mă gândesc acum la „Patetica" şi la multe altele. Are, nu ştiu cum să spun eu, o tristeţe virilă. Aşa simt eu. Am văzut un film despre Ceaikovski—nu mi-a plăcut. Nu mi-a plăcut pentru că pedala pe povestea tulbure binecunoscută în legătură cu el, dar ca personaj e fascinant. Nu mă interesează biografia neapărat a unor mari muzicieni, e suficient universul pe care l-au creat ei.

Celebrul concert pentru pian și orchestră al lui Ceaikovski: să fi epuizat tot ce poate spune el ascultătorului din secolul XXI?

Nu. Cu siguranță, nu. De altfel, țin să precizez că nu mă pretind cunoscător al ultimului val în materie de muzică. Eu m-am oprit undeva şi n-am mai avansat. Poate n-am dreptate, dar și în pictură m-am oprit la pătratul alb pe fond alb. N-am continuat cu experimentele mai departe. Dar, sunt, după părerea mea, capodopere în muzică, printre care şi concertul despre care vorbim, care n-au cum să moară, care nu se pot demoda, cel puțin, în mintea mea. Eu nu-mi dau seama cum ar putea arăta lumea fără concertul acesta pentru pian, fără "Imperialul" lui Beethoven, fără „Patetica" lui Ceaikovski şi fără Simfonia a III-a a lui Beethoven. Nu cred, nu ştiu! Lumea ar rămâne mai pustie, mai săracă. Oricât de mofturoşi ar deveni oamenii în viitor, oricâte capricii ar avea snobii care vor neapărat să audă stridențe în melodie, nu cred că va putea apărea vreunul care să zică „nu, nu-mi place mie Haendel cu *Muzica apelor*!". Nu cred. Astea sunt lucruri care chiar nu vor muri, cum nu moare nici în literatură Homer, chiar dacă nu e citit, dar… asta e.

Oamenii vor avea mereu nevoie de muzică. Şi am eu senzația că gusturile se vor întoarce.

On revient toujours....

... pentru că omul are nevoie, fără îndoială – eu înțeleg perfect – de noutate în artă, are nevoie să nu înghețe într-un anumit loc. Dar nu vedeți ce se-ntâmplă-n pictură, unde, hop, există această întoarcere spre primitivi, această dorință care pe la începutul secolului XX striga „gata,

ne-am săturat! Vrem sălbăticie!"! E, acuma…Şi-n muzică s-a dorit sălbăticie. Şi acum se întâmplă tot acest *on revient toujours*. Eu nu pot să fac niciun fel de pronostic în această privință. Lumea va evolua cum va vrea ea. Snobii îşi vor compune dezideratele după gusturile lor. Ştiți cum e dictonul latin… *de gustibus non disputandum est*.

Eu vorbesc de gusturile mele. Ori, gusturile mele sunt astea—de la Ceaikovski, la Haendel, la Bach, la Mozart, la Beethoven.

Haideți să-l amintim şi pe Brahms.

Brahms, da. Vă place Brahms?—vă aduceți aminte cartea. A fost un film, nu?

Sigur, cu Ingrid Bergman în rolul principal.

Îmi place Brahms. Nu în legătură cu filmul respectiv, dar îmi place Brahms chiar foarte mult.

A fost preferința dumneavoastră Concertul nr.1 pentru pian și orchestră.

Da. Îmi place. Şi pot să mai înşir. Nu numai Brahms. Îmi place Mendelssohn foarte mult. Concertul pentru vioară și orchestră de Mendelssohn e absolut superb.

Am ales câteva rânduri din cartea dvs. „Viața pe un peron": *„Noi suntem ca un cântec. Un cântec nu se poate cânta niciodată de la sfârşit*

***spre început. Trebuie să-l cânți totdeauna îndreptându-te spre sfârşit... astfel că orice cântec, orice concert mi se părea că nu este decât un continuu avertisment. Mi se repeta mereu că frumusețea, vraja sunt provizorii, că după ele va urma tăcerea, că sunetele acelea minunate pe care le-ascultam se vor preface în tăcere, în cenuşă. Muzica va muri."* Mă gândeam să prefațăm cu aceste gânduri din cartea dumneavoastră „Pavana pentru o infantă defunctă" de Maurice Ravel. Se potriveşte?**

Foarte mult chiar. E una dintre bucățile care mă fac să iubesc muzica foarte mult. M-am gândit la ceva. Într-un fel, mi-am dat seama atunci de ce scriu atât de plicticos cei care vorbesc despre muzică. Mi-am dat seama că nici eu n-am de spus foarte multe în legătură cu muzica. Prefer s-o ascult, nu să vorbesc despre ea.

Ştii ce impresie am eu? Impresia că despre muzică e chiar un gest prea temerar să vorbeşti, pentru că muzica este alt limbaj. Într-un fel, e foarte greu să exprimi ce simți ascultând ceva. De pildă, această "Pavană" de Ravel, mie mi se pare uşor funerară. Întotdeauna mă duce pe gânduri exact… cum să spun… gândurile pe care mi le inspiră chiparoşii atunci când sunt întunecați de lumină. De fapt, într-un fel, muzica e un mister şi misterele nu se explică. Misterele se trăiesc sau nu. Când asculți ceva, eşti înlăuntrul unui mister. De asta, în general, nimeni n-a ştiut să explice ce se întâmplă la Delphi, la oracolul de la Delphi.

Despre muzică, poate – zic eu – e la fel de greu să vorbeşti ca despre Dumnezeu. Mă rog, la Dumnezeu te rogi, nu-l explici. Numai secolul acesta foarte pragmatic în care ne găsim noi în momentul de față şi-l închipuie pe Dumnezeu ca pe un mister care trebuie pipăit de experți. Adevărul este că orice încercare de a explica ideea de divinitate este

dinainte sortită eşecului. Aşa mi se pare că se întâmplă lucrurile şi cu muzica.

Ajungem la unul dintre concertele dumneavoastră preferate, Concertul în mi minor pentru vioară şi orchestră de Felix Mendelssohn Bartholdy.

Deşi, ca să fiu sincer, poate părea ciudat, mie dintre concertele pentru vioară cel mai mult pentru inima mea—nu pretind că pot face un clasament riguros—este Concertul pentru vioară și orchestră de Max Bruch.

Să fie poate din cauză că a fost prima dumneavoastră întâlnire cu muzica?

Se poate, nu ştiu. Eu sunt un actor mai sentimental şi în concertul acesta de vioară a lui Bruch există nişte părți... v-aş fi recunoscător, îndatorat să mai puneți o dată partea a doua.

Ce aduce muzica în plus față de celelalte arte de ne determină să lăsăm, de exemplu, lectura la o parte sau orice altceva, cum ați făcut dumneavoastră în tinerețe ca să ascultați 7-8 ore de muzică? De ce, până la urmă, ați simțit nevoia să faceți asta?

Credeți că toate lucrurile pot fi explicate?

Nu ştiu. Mă gândesc că poate, pentru că dumneavoastră ați

ascultat 7-8 ore de muzică clasică şi aţi simţit impulsul interior de a face asta…

Vă rugaţi vreodată?

Da.

Şi ştiţi să vă rugaţi?

Nu ştiu. Dar ştiu că Dumnezeu mi-a mai răspuns câteodată. Deci, presupun că m-oi fi rugat bine.

Puteţi să-mi explicaţi la ce vă gândiţi când vă rugaţi?

Asta e greu. Cred că, de fapt, se spune că rugăciunea perfectă e atunci când nu te mai gândeşti la nimic.

Aşa e şi muzica, după părerea mea. Atunci când nu te mai gândeşti la nimic, când eşti înlăuntrul sunetelor şi pluteşti în altă realitate. E ca în faţa unui ocean. E ridicol să pretinzi că dialoghezi, nu? Dar poţi să te confesezi. Muzica este, în acelaşi timp, cred eu, şi o confesiune. Preferinţele noastre în materie de muzică dezvăluie de fapt nişte stări de spirit sau înclinaţii ale noastre.

Nu sunt deloc un expert în materie de muzică. Eu îi las pe snobi să se considere mari melomani. Eu sunt un meloman de duzină, un amator.

Octavian Paler, melomanul de duzină…

Un meloman de duzină în sensul că eu sunt meloman pentru mine. Dacă dumneavoastră nu veneați să facem această conversație, eu nu aveam nici un chef să ies în piața publică şi să mărturisesc că mie-mi place cutare concert, că, în general, din concerte îmi plac părțile *Adagio* sau *Andante*—că astea mă sensibilizează mai mult. Eu nu sunt un expert în sensul că sunt gata să explic cuiva, să dau lecții despre cum trebuie… v-am mărturisit că nu cunosc nici notele muzicale. Nu cunosc, repet, notele muzicale. Eu mă uit ca pisica-n calendar la o partitură.

Pentru mine, muzica este un mod de a visa lucid. Stau, nu în stare de vis, de somn, ci în stare lucidă şi visez. Mă întind pe canapea şi ascult un concert, de pildă. Şi pot să-l ascult de mai multe ori.

Muzica—formă de a transcende realitatea. Am întâlnit ideea asta în cărțile dumneavoastră pe care le-am citit. Recunosc că mai multe confesiuni despre muzică am găsit în „Viața pe un peron" decât în „Autoportret într-un oglindă spartă".

Mă rog, sunt confesiuni trucate de fapt. Personajul vorbeşte în numele meu şi mă refer chiar la perioada mea vicioasă de ascultare a simfoniilor care-mi plac, a concertelor care-mi plac. V-am spus, ascultam câte 7 ore continuu.

În realitate s-a întâmplat aşa cum se întâmplă şi-n carte? La un moment dat ați renunțat tocmai în ideea că muzica se termină, muzica te duce către moarte în cele din urmă.

Da. Asta a fost, dacă vreți, o perioadă de intoxicație estetică. Eram, realmente, ca un toxicoman în acea perioadă. Pe urmă am redevenit un om normal. Adică, după aceea am descoperit sălile de concert, am început să mă duc la concert, am început să am preferințe. Eu m-am apropiat de muzică întocmai cum se apropie de lecturi un analfabet, fără să ştiu mai nimic decât, evident, numele mari care sunt în muzică, dar fără să am nişte gusturi formate. De-asta şi insist pe ideea asta că nu sunt un meloman autentic.

Ce înseamnă meloman autentic? Poți să fii mai mult meloman decât să trăieşti muzica asta cu toată fibra ta?

După părerea mea, melomanii autentici simt nevoia să demonstreze de ce le place un anumit concert, de ce le place o anumită simfonie; simt nevoia să devină vorbitori despre muzică.

Să fie la fel cu oamenii care merg la biserică şi vor să arate că sunt pioşi? E acelaşi lucru, dacă tot e să facem o paralelă cu rugăciunea de care vorbeam înainte?

V-am spus, întotdeauna m-am mirat, dar abia acum am înțeles… m-am mirat cât de plicticos scriu muzicologii despre muzică. Adică, sunt nişte lucruri divine între simfonii, între concerte şi când stai şi iei textul

unei cronici muzicale, parcă e o descriere — cum să spun — care nu mai are niciun fior, nimic.

Să fie oare din cauză că muzicienii ajung să nu mai simtă muzica? N-o mai văd decât prin cuvintele care o înconjoară?

Nu. Muzica este pentru singurătatea fiecăruia, pentru starea de spirit a fiecăruia. Muzica există pentru ca s-o asculţi şi s-o trăieşti nu pentru a vorbi despre ea.

Ştiţi cum îl numea Caragiale pe Beethoven, nu?

Boierul.

Sunteţi de acord cu ce spunea Sava, că muzica adevărată este doar muzica clasică? Că ceea ce depăşeşte graniţele muzicii nu mai este muzică? E adevărat?

Pentru mine, da, dar nu ştiu dacă gusturile mele sunt împărtăşite şi de alţii. Alţii văd că ţopăie cu mare plăcere. Stau şi mă uit la concertele care isterizează publicul tânăr astăzi. Mă întreb dacă cei care ascultă aud cu adevărat ceea ce se cântă. Am văzut recent un film la History; era un documentar despre Beatles. Eu nu sunt deloc un avizat în materie; nu-mi displace muzica asta, dar, evident, sunt om bătrân, nu pot să mă compar cu cei care au alte sensibilităţi mai juvenile. Dar, m-a şocat ceva în acest film. La un moment dat, unul din membrii trupei — mi se pare, Lenon — a spus după un concert că nu mai vrea să meargă să dea concerte în public. De ce? Pentru că, după părerea lui, cei care urlau, ţipau, se isterizau acolo, în sală, nu auzeau nimic. Avea el senzaţia că nu cântă pentru cei care îl

admirau. Şi mă tem că e adevărat. E ceva aici! Nu ştiu dacă muzica aia există pentru a fi transformată într-un fel de isterie colectivă. Poate, eu ştiu?! Nu-mi dau seama. Vă dați seama ce ar fi ca într-o sală de concert să nu existe liniştea, ca într-un templu, care e normal să existe?! Cum vă închipuiți dumneavoastră că ar fi un concert pentru vioară de Mendelssohn în care să strige lumea în sală?

Mai departe, de pe lista preferințelor ne-a mai rămas Brahms.

Da. Vă place Brahms?

Asta e o întrebare la care cred că a răspuns Ingrid Bergman.

Şi dumneavoastră ce răspundeți?

Îmi place Brahms.

Şi de ce vă place Brahms?

Acum, ca şi muzician, îmi place Brahms pentru că eu cred că în creația lui e o graniță pe care o simt. După Brahms, chiar începând de la Mahler, Wagner încolo, lucrurile încep să se schimbe. Nu ştiu cât de multă lume apreciază foarte mult muzica scrisă după ce s-a trecut granița veacului XX. Îmi place Brahms şi pentru că există ceva—ca şi în cărțile dumneavoastră, de altfel -, există un soi de autobiografie care transpare din muzica lui; iubirea care nu şi-a împlinit-o față de fosta soție a lui Schumann, Clara, stilul lui de a fi—introvertit...

Ați vorbit în locul meu.

Nu trebuia să fac asta. De ce vă place dumneavoastră Brahms?

Cam din acelaşi motiv.

Ajungem la David Oistrah şi la o poveste care mi-a rămas mie întipărită în minte—în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, la Moscova, el cânta în timpul bombardamentelor şi lumea, în ciuda faptului că putea să moară acolo, venea totuşi să-l asculte pe Oistrah cântând şi nu se auzea musca în sala respectivă.

Vedeți ce vă spuneam eu? Că muzica este o altă realitate!

Oare, dacă am obliga pe cineva să asculte muzică clasică... nu-i place... îl luăm de pe stradă şi să zicem că ar fi un manelist, care ar fi reacția lui dacă l-am ține pe scaun 7 ore să asculte muzică clasică?

Eu cred că ar fi un mijloc de a diminua fiara din om. Muzica e, cred, în stare să civilizeze lumea. Poate că în locul puşcăriilor ar fi bine ca cei condamnați să fie trimişi obligatoriu într-o sală de concert. Dacă am sta încontinuu într-o sală de concert, cred că partea de fiară din noi ar deveni mai ascunsă, mai timidă. În orice canalie e o parte de înger. Vă amintesc cuvântul lui Hugo. Eu am crezut că pasiunea lui Nero pentru muzică a fost sinceră. Sigur că el nu se ducea numai de nebun prin Grecia să dea concerte, el chiar avea nevoie, cum se spune, de public. De altfel, mi-aduc

aminte că atunci când a murit, a cerut să i se înfigă un pumnal, a exclamat „Ah, ce artist moare în mine!”. Poate că era o latură de artist şi în Nero.

Aş vrea să fiu acum avocatul diavolului şi să vă întreb ce ne facem cu pasiunea lui Hitler pentru muzica lui Wagner?

Era o pasiune reală. Asta n-are nimic de-a face cu crimele lui Hitler. Exact ce spuneam eu, că muzica poate să fie uneori şi latura unui monstru. Hitler chiar îl adora pe Wagner. Faptul că sunt atâtea milioane de oameni care au murit din cauza lui, nu-l face pe Wagner vinovat. Şi bine ar fi fost dacă Hitler se ducea la Bayreuth şi stătea acolo, nu se apuca să-i aducă pe americani în Europa şi pe ruşi să-i bage tot în Europa.

De data aceasta avem întâlnire cu muzica pentru pian.

Aş face întâi o diferență între vioară şi pian, concertele pentru vioară şi concertele pentru pian. Eu aş căuta nişte corespondențe, dacă vreți, mai întâi în pictură. Dacă zic vioară, în pictură mă gândesc imediat la Rafael, mă gândesc imediat la Fra Angelico, adică, la acel colorit care îți evocă îngerii şi o anumită dulceață melancolică sau, uneori, sfâşietoare pe care o întâlnim în concertele pentru vioară. Nu întâmplător, cine vedea picturile lui Fra Angelico spunea că îți vine să plângi de fericire. Ei bine, când asculți, din punctul meu de vedere, unele părți *Andante* din concertele pentru vioară, într-adevăr te simți răvăşit. Apoi Rafael, despre care s-a zis pe bună dreptate că ar fi pictat şi cu mâinile tăiate…

Dacă zic pian, nu mă mai gândesc la ei. Mă gândesc imediat la Michelangelo sau mă gândesc la Dürer. Apropo de pian, cred că se

potriveşte perfect pentru melancolia lui Dürer concertul acesta pentru pian şi orchestră al lui Chopin—aceeaşi atmosferă, mă rog, poate mai romantică la Chopin, pentru că Dürer e cam înainte de romantism.

Ştiţi cum definea Victor Hugo melancolia? Zicea că „Melancolia este fericirea de a fi trist." Frumoasă definiţie; pare, aşa, un paradox uşor frivol. Ei bine, la Michelangelo, avem o anumită virilitate, o anumită bărbăţie, o anumită vigoare—cam asta-mi sugerează mie pianul. Sigur, există şi pianiste mari, după cum există şi pianişti mari, dar parcă vioara e mai feminină, iar pianul este mai masculin, mai bărbătesc.

Aş mai face o comparaţie, tot aşa, între vioară şi pian, gândindu-mă de data asta la arhitectură, la stiluri. Dacă vioara mă trimite imediat la stilul ionic sau la stilul corintic—depinde de partea din concert care este mai veselă, fie mai visătoare, pianul mă trimite cumva spre stilul doric—acel stil în care este construit Partenonul. Apropo de Partenon—privit de departe ai impresia că toate coloanele Partenonului sunt perfect drepte şi perfect paralele. De fapt, ele nu sunt nici drepte, nici perfect paralele; ele sunt mai umflate la mijloc şi mai subţiate la capete şi sunt uşor înclinate. Însă arhitecţii care au construit Partenonul au luat în calcul şi iluzia optică, în aşa fel încât dacă te uiţi de departe vezi Partenonul ca un fel de teoremă, perfectă, un miracol pietrificat. Dacă te uiţi mai de aproape, imediat vezi imperfecţiunile. Mai e ceva; văzut de departe nu observi, dar dacă vii chiar lângă coloanele Partenonului, vezi cum canelurile sale sunt foarte evidente. Aşa se întâmplă şi cu muzica.

Muzica este, dacă vreţi, un mod de a privi Partenonul de departe. E o anumită iluzie acustică şi în muzică, cea care dă oarecum impresia de perfecţiune uneori. Cam asta aş zice eu că sunt diferenţele… Nu ştiu dacă uneori prefer să ascult… nu, depinde de stare… aş zice că depinde şi de

momentul în care mi se întâmplă să simt nevoia de muzică. Uneori simt nevoia să ascult vioară neapărat, pentru că e dulce, visătoare, aburoasă. Alteori am nevoie de impulsurile mai bărbăteşti ale pianului.

În lumea lui Bach: avem și aici imagini bărbătești și eroice?

Nu. Bach e singurul care-mi dă sentimentul religios în muzică. Au fost mulți compozitori care au celebrat, dacă vreți, sentimentul religios, aşa cum şi pictori au fost mulți care l-au pictat pe Iisus sau au pictat evangheliştii, profeții. Dar Bach e singurul care este înlăuntrul acestui sentiment religios. Aş zice că e – părerea mea – singurul mistic în muzică. În clipa în care ascult Bach mă sfiesc să spun că eu n-am destulă putere ca să cred. Mărturisesc asta! Nu sunt pentru nimic în lume un liber cugetător şi cu atât mai puțin un ateu. Mi se pare o prostie să crezi că lumea asta este compusă numai din mecanică, chimie, fizică sau altele. E o anumită ordine în acest univers, care presupune un mister metafizic fără nicio îndoială. Mi-aduc aminte o vorbă a lui Matisse, care a fost întrebat odată dacă el crede în Dumnezeu şi a răspuns „Da. Când lucrez. Când pictez." Ei bine, când ascult Bach cred într-adevăr în Dumnezeu!

Cum a reuşit să facă lucrul acesta? Dacă stăm să luăm, aşa, notele care se înşiră acolo, chiar şi forma pe care o construieşte... până la urmă nimic nu e deosebit față de ceva al contemporanilor lui. Şi totuşi…

Cred că era un fel de trăire a acestui sentiment religios mai profundă decât a altora. Nu e nimic teatral în confesiunea religioasă din muzica lui Bach. Nu e nimic retoric, nu e nimic emfatic, totul este autentic, trăit, viu

încât te intimidează. Te face să asculți smerit această muzică. Nu poți s-o asculți străin. Ori o trăieşti, îți place, ori dacă nu, nu o asculți, ceea ce e foarte rar.

Noi parcurgem un război religios la această oră. Adică, după părerea mea, mai marii lumii se feresc să recunoască asta. Noi trăim o vreme inversă decât a cruciadelor. Nu e deloc de glumă cu virulența asta a Islamului.

Oare Islamul este acum, ca timp istoric, în vremea cruciadelor creștine?

Păi da, pentru că e o diferență de şapte secole între Iisus Christos şi Mahomed. Deci, dacă dăm timpul înapoi, în clipa de față ajungem la secolele XI-XII, exact în timpul cruciadelor. Şi chiar, după câte țin eu minte, inchiziția a apărut chiar prin secolul XIII şi a atins apogeul prin secolul XIV. Abia Torquemada i-a dat aura aceea teribilă, blestemantă, de fanatism religios. Dacă judecăm aşa, atunci înseamnă că, de fapt, religia asta a Islamului mai are încă de parcurs nişte etape ca să-şi recapete virulența creştinismului din secolele când se duceau spaniolii în America având Biblia într-o mână şi sabia în cealaltă mână, cucerind pe amărâții ăia de indieni şi distrugându-le practic o cultură, pentru că acolo s-a întâmplat un genocid oribil. America asta de azi are la temelie o tragedie. Este o teorie – şi poate că teoria asta nu e lipsită deloc de un anumit interes -, că muzica e premonitorie. Cu alte cuvinte, că muzica anunță ceva ce va să vină fără ca neapărat compozitorul să ştie ce timp va veni. Dacă mă gândesc la Bach, vi-l puteți imagina pe Bach astăzi compunând? Eu nu pot. Mozart mi se pare că anunță pacea primei jumătăți de secol al XIX-

lea, vremea aceea în care picta şi Delacroix, era o vreme mai paşnică. În timp ce Beethoven anunță, să zicem, dramatismul din ultima parte a secolului al XIX-lea.

Ajungem la muzica asta de secol XX, care respinge armonia. Asta ce anunță? Anunță, de fapt, haosul, o anumită dezordine. Eu mă tem, de altfel, de ce se întâmplă. Impresia mea este că, în general, omenirea se află în perioada asta într-o criză… a zis-o Nietzsche la vremea lui… anunțând că valorile nu mai valorează nimic.

Ei, iată că am ajuns să trăim acest avertisment. Mie mi se pare că trăim într-un secol în care cultul banului a anulat toate valorile. Care e, în fond, filosofia acestui secol? Filosofia acestui secol este pragmatismul de sorginte americană, mai ales. Ce explică orice dicționar filosofic în ce priveşte pragmatismul? În pragmatism nu crezi decât că numai ce este util şi avantajos este adevărat, în rest nu. Ceea ce este, după părerea mea, o prostie, pentru că aşa ceva anulează tot ce a făcut omul pentru a combate zădărnicia. În fond, piramidele sunt utile, au fost utile? Nu au fost utile, pentru că nu au putut să apere faraonii care au fost înmormântați în ele. Şi atunci, ele nu sunt adevărate? Ba sunt foarte adevărate! Şi în general, Icar când a zburat spre soare n-a fost nici util, nici avantajos acest zbor — s-a prăbuşit până la urmă. Dar n-a rămas simbolul zborului Icar?

De asta spun, uneori e bine să crezi în puterea muzicii pentru că eu cred că oamenii care sunt într-o sală de concert diferă. Îi deosebeşte ceva de omul de pe stradă, care zice că numai 2 şi cu 2 fac 4, care poate să alerge spre nicăieri perfect liniştit, gândindu-se numai la scopurile practice pe care le urmăreşte. Mă tem eu că trăim într-o lume fără idealuri, fără criterii, fără valori şi că în situația asta muzica are şi o funcție taumaturgică.

Contemporary Literature Press

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Apropo de intervenția lui Dumnezeu în muzică, să luăm cazul Concertelor nr. 3 şi 4 pentru pian de Mozart, scrise la 11 ani. Mă gândeam că numai Dumnezeu, prin mâna unui copil de 11 ani, putea să scrie aşa ceva. Aceste concerte nu sunt cu nimic mai prejos decât concertele lui de maturitate.

E adevărat. Şi în chestiunea asta, vârstele sunt nişte paradoxuri, sunt nişte situații ciudate. De pildă, sunt genii chiar care nu s-au putut manifesta decât târziu. Un exemplu ar fi Goya. Goya, până la 44 de ani când a surzit, n-a fost Goya. N-ar fi rămas în istoria artei. Era un pictor care făcea nişte tablouri delectabile şi atât. Abia pe urmă a izbucnit geniul lui Goya. Vă imaginați un Beethoven tânăr?

Nu. Dar nu-mi imaginez un Mozart bătrân, însă.

Nici nu poate fi bătrân. Vă imaginați un Iisus Christos bătrân?

Sunt vârste care nu se potrivesc cu anumite personaje. Cum nu poate exista un Don Quijote tânăr, trebuie să fie neapărat bătrân ca să o ia puțin razna, să se lupte cu morile de vânt. După cum Don Juan trebuia să fie tânăr obligatoriu şi să dispară fie ucis într-un duel, fie fulgerat de mânia cerului… trebuia să dispară, să nu-l vedem cu riduri. Vă închipuiți un Mozart bătrân?

Tocmai, că nu-mi închipui. Dar, totuşi, nici nu-mi dau seama cum un copil de 11 ani a putut să scrie o muzică atât de frumoasă ca una din părțile lente din concertele acestea.

Cum a scris Rimbaud, tot la o vârstă foarte fragedă, o poezie care a bulversat istoria poeziei, nu?

Exact. Deci, e ceva de deasupra lucrurilor obişnuite.

Aici ne întoarcem la ceea ce se întâmplă dincolo de înțelegerea noastră.

E foarte interesant să ne imaginăm măcar o soluție la criza prin care trece lumea astăzi. Cum vedeți dumneavoastră această rezolvare? Pentru că astfel de crize cred că au mai fost de-a lungul istoriei omenirii şi, de fiecare dată a existat o soluție; fie bună, fie rea. Dar cumva lucrurile, tensiunile s-au stins, chiar dacă asta a însemnat sfârşitul unei civilizații…

Atât de gravă nu cred că a fost niciodată de-a lungul istoriei omenirii. Şi, în plus, după părerea mea, există nişte circumstanțe agravante azi. Anume, omul e însetat de mitologia asta a progresului. Există o adevărată superstiție a progresului care, după părerea mea, trebuie privită cu prudență. De ce zic asta? Pentru că eu, de pildă, nu cred că omul de azi, omul obişnuit—să zicem aşa, un comis voiajor care bântuie lumea—e superior omului din Renaştere care nu mergea nicăieri.

Vorbeam înainte de Bach. Nu vă supărați, nu cred că omul pragmatic de

astăzi se poate ridica la nivelul lui spiritual; nu vorbesc de calitatea geniului aici, vorbesc de fervoare. Pentru că ceea ce mi se pare mie că a dispărut este o anumită fervoare a credinței. Noi ne ducem uneori la biserică pentru că aşa am învățat că e frumos, aşa am învățat că e bine şi, de multe ori, pentru că aşa ne dictează un anumit ritual. Eu mă gândesc, de pildă, când mă duc la Înviere, mă uit la oameni—nu ştiu câți trăiesc misterul Învierii. Teamă mi-e că nu prea mulți. Şi-mi aduc aminte din copilăria mea, când am trăit altfel de nopți de Înviere, care aveau o taină. Ceva din taina asta a murit în ritual, mă tem eu. Or, asta se poate pune pe un plan mai larg.

Mă gândeam la partea I din Sonata Lunii. Cred că se potriveşte foarte bine cu ambianța a ceea ce vorbeam, pentru că acolo nu e o lună clară…

Sigur că nu e o lună clară şi nici nu e bine să fie o lună clară. Eu, de pildă, prefer luna din poezie, nu luna pe care am văzut-o când au coborât astronauții. Acolo e o lună de-asta care risipeşte misterul. Ați văzut aselenizarea! Ei bine, eu prefer o lună din asta bolnavă şi mai misterioasă.

Să înțeleg că prin dispariția treptată a spiritualității profețim sfârşirea unui ciclu pentru civilizația de tip european?

Păi, asta e criza în care ne aflăm noi acum. Este o criză a spiritului. Este adevărat că sunt multe, multe lucruri cu care trebuie să lupte omul contemporan. Una dintre agresiunile cele mai răspândite e televiziunea. Citeam zilele trecute o carte a unui italian—foarte interesantă—în care

vorbea despre imbecilizarea prin televiziune şi propunea un termen inedit, şi anume postgândirea. Noi ne aflăm acum într-o epocă de postgândire, în care nu mai e nevoie să gândeşti că primeşti gata digerate nişte adevăruri…

Ca la fast-food.

Sigur. Da. Ca la fast-food. Postgândirea. Aici este, dacă vreți—iarăşi ne întoarcem la rostul muzicii şi la rolul muzicii… Mă gândeam într-una din zile la această latură. Omul, în genere, se fereşte, n-are timp pentru sinele său. E adevărat, nu e bine să te introspectezi prea mult. Au spus-o mulți. Ca dovadă că Narcis s-a sinucis ducând prea departe scormonirea sinelui. Dar nici nu cred că e bine să trăieşti o viață întreagă fugind de tine însuți, de adevărurile tale interioare. Ori, muzica tocmai asta-ți face. Te obligă să vezi ceva din tine, dar nu infernul din tine. Sartre zicea „Infernul sunt alții."

Eu cred că infernul e în noi şi că el are forme foarte precise. Dar muzica limpezeşte anumite realități tulburi din noi şi le dă o anumită claritate suportabilă. Pe scurt, aş zice eu, muzica te ajută să te suporți mai uşor, să devii—fără să fugi de tine—mai înțelegător, mai comprehensiv, mai conciliant cu tine însuți şi să îți limpezeşti puțin gândurile. Cred că este un leac foarte bun.

Credeți că e o diferență între receptarea muzicii clasice dinainte şi de după '89? Sau este cumva această receptare condiționată de schimbările istorice?

Contemporary Literature Press

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Nu. Nu cred. Mi se pare că se cam abuzează de granița asta. Nu mi se pare că istoria taie nişte falii în psihologia umană. Eu cred că romanticii care-l iubeau pe Chopin înainte de '89 au rămas tot romantici şi după aceea; nu cred că au fost influențați de evenimentele de la noi. Nu mă întoarceți în istorie că nu-mi place.

Sunt nenumărați oameni care nu mai citesc nicio carte.

Nu au nicio carte-n casă.

Dar culmea e că erau oameni care citeau înainte de '89. Asta da, se poate afirma. Cartea avea posibilitatea de a oferi oamenilor ceea ce nu oferea realitatea. Fugeau uneori în mituri. Cred că şi muzica era, într-un fel, un refugiu.

Sau o formă de rezistență, poate.

De apărare, mai exact. De a te apăra puțin, de a te baricada în fața realității, în fața istoriei. Din acest punct de vedere, poate, da. Poate aveți dreptate. Poate s-a schimbat ceva după '89. După '89, când România s-a deculturalizat, am eu impresia. La ora asta e o mare creştere a analfabetismului în România, numărul bibliotecilor s-a prăbuşit. Din fericire, văd că încă sălile de concert sunt pline. De câte ori m-am dus la concert, nu mi s-a-ntâmplat să văd o sală cu scaune goale. Dar poate că publicul amator de muzică, doritor de muzică, e un public special. Şi mă gândesc eu, poate că e numai o pojghiță, o elită a somităţii româneşti.

Dincolo de asta găsim numai manele sau, dacă vreți, romanțe – o treaptă mai acceptabilă sau muzică populară. Cred că dacă am face o

statistică… deşi existența postului Radio România Muzical mi se pare verosimilă şi utilă în acelaşi timp. Atunci când a apărut ideea imbecilă — că aşa trebuie să o numesc — de a desființa acest post, nu am ezitat nicio clipă să mă pronunț complet împotriva dispariției acestui post, care e încă o iluzie, nu-i mai mult decât atât! O iluzie! Aveți mulți ascultători?

Da. Şi, din fericire, numărul de ascultători creşte zilnic.

Zău?

Da.

E bine. Asta înseamnă că mai pâlpâie nişte luminițe prin această țară a noastră, cam nefericită săraca, mă tem eu. Poate o să vă gândiți că la lumina stelelor anumite lucruri se văd mai bine decât la lumina unei lanterne… S-ar putea întâmpla ca această parte a societății care nu se poate lipsi de muzică şi e, în felul acesta, legată de postul dumneavoastră, să reprezinte această lumină.

În orice caz, noi, cei de la Radio România Muzical, ne străduim să fim mai mult decât ceea ce spuneați dumneavoastră, o iluzie, ceva care aduce doar iluzia normalității în societatea noastră. Pentru că, iată, fără muzică nu se poate.

E adevărat, dar, ştiți, în orice dragoste trebuie să existe doi.

Da. Aşa că dacă oamenii ne ascultă şi devin din ce în ce mai

numeroşi înseamnă că predispoziție există.

Da. Deşi se poate vorbi şi-n deşert. Vorba unui dicton celebru „vox clamantis in desert”. Şi, de fapt, dacă vorbeşti în deşert, atunci se dovedeşte că tu crezi într-adevăr în ceea ce spui.

Dar totuşi menirea unui radio e să se adreseze unui public. Aşa că sperăm ca toate eforturile noastre să nu fie în zadar. Mă gândeam la Schumann. Putem să-l relaționăm cu ceea ce spuneați înainte, că muzica este premonitorie? Este cumva muzica lui Schumann premonitorie chiar şi pentru vremurile noastre?

Nu. Chiar pentru vremurile noastre, nu, dar pentru vremurile dinaintea noastră, poate că da.

În cele din urmă, în muzica lui Schumann este un portret al artistului care, din nefericire, a sfârşit nebun, care are momente de exaltare, care are momente de tristețe foarte adânci. E o muzică a extremelor şi, prin aceasta, o muzică extrem de poetică.

Nebunii sunt totdeauna imprevizibili. Vă amintesc, de pildă, că înainte de a se coborî noaptea în mintea lui, perioada ultimilor trei ani din viața lui Van Gogh, cei trei ani cât a trăit el înainte de a înnebuni, a fost cea mai fascinantă din cariera lui. Înainte mă gândeam la Nietzsche. Mă întrebam dacă ştiți că în anul dinaintea momentului în care şi-a pierdut mințile a scris şase cărți, într-o transă teribilă. Aşa că nu mi se pare nimic nefiresc în aceste spasme ale muzicii lui Schumann.

Deci, ce înseamnă să fii artist şi cât te influențează boala sau altceva pe care-l trăieşti în viață?

Boala e un fel de stimulent pentru mulți.

De exemplu Chopin, dacă n-ar fi fost tuberculos, ar mai fi fost acest Chopin pe care-l ştim?

Cred că nu. De altfel, dacă ne-am gândi la marii bolnavi din istoria artei şi dac-am vrea să-i internăm pe toți şi să-i însănătoşim, cred că am lăsa multe goluri şi în pictură, şi în muzică, şi în literatură. Ia închipuiți-vă, de pildă… nu ştiu dacă e bine să-l judecăm, să-l considerăm pe Baudelaire bolnav de sifilis sau să explicăm picturile lui Van Gogh prin nebunia care pândea undeva în culisele destinului lui… numai că sunt prea mulți, prea mulți…

Eu chiar am scris, cred că în „Scrisori imaginare", într-una din scrisorile pe care le-am adresat unei umbre ilustre, cred că în scrisoarea adresată lui Camus, m-am referit la această istorie a suferinței. Multe cazuri sunt în care boala a incendiat nişte sensibilități şi le-a stimulat, chiar dacă uneori s-a manifestat şi tragic. Nu cred că e bine nici să exagerăm. Eu sunt un mare iubitor de Van Gogh—ați citit poate scrisorile adresate de el fratelui său, Theo. Sunt extraordinare! Numai un om în care se surpă la un moment dat luciditatea poate visa să ajungă într-o stea. Un om normal nu se gândeşte la aşa ceva. Sau să-şi închipuie, de pildă, că judecata de apoi va fi un prilej pentru Dumnezeu să se justifice pentru suferințele pe care le-a tolerat pe pământ. E adevărat că e o latură plină de

mistere. Citeam zilele trecute o carte, apropo de Van Gogh, a lui Artaud şi n-am ştiut până acum—deşi ştiam că a murit într-o stare ambiguă de nebunie sau semi-nebunie—că a fost găsit mort lângă patul lui cu un pantof în mână. Unde vroia să se ducă? Într-o stea, vorba lui Van Gogh. Latura asta, ca să zic aşa, a rolului suferinței în istoria artei, dezvăluie multe lucruri necunoscute nouă.

Aşa cum este, de exemplu, muzica lui Chopin în interpretarea unui alt răzvrătit, care a fost Arturo Benedetti Michelangeli—un pianist pasionat de maşini şi un pianist care nu mergea decât cu pianul lui în turnee.

Un aristocrat. Chopin—fără sensibilitatea lui de romantic ulcerat, n-ar fi atâta adâncime în reveriile lui, în visarea lui la pian.

Vorbim acum despre simfonii.

Trebuie să vă spun că m-ați nimerit într-o stare nu prea fericită, într-una din pornirile mele mizantropice. Clipele astea mai puțin fericite când, vorba unui vers celebru, simți că trebuie să te agăți de partea însorită a îndoielii, dacă poți. Nu prea pot! În fine, încerc.

Vă mărturisesc că, pentru mine, muzica e un fel de consolare sau un fel de evadare din realitatea asta a noastră, care e teribil de sordidă, de obscenă, de urâtă. Din cauza ei, de altfel, nu din alte motive, sunt eu atât de descumpănit acum. Sigur că nu sunt eu un optimist de vocație, de altfel nici n-am o părere bună, ca să fiu sincer, despre optimişti. Mi se pare mie că optimismul e un fel de drog, de minciună. E adevărat, grecii, când au

născocit mitul Pandorei, au pus acolo, culmea, pe lângă toate relele din această cutie pe care au dăruit-o zeii—cam vicleni, probabil—Pandorei, şi speranţa. Dar, până la speranţă se pare că te loveşti cam de toate nenorocirile.

Şi, oricum, ceea ce văd în jur la noi, azi, vă mărturisesc că mă descumpăneşte foarte grav. Simt că trăiesc într-o lume pe care n-o mai înţeleg. N-o mai înţeleg şi nici nu vreau, de fapt, s-o înţeleg. Eu ştiu că fiind un om dintr-o altă generaţie, mai în vârstă, mentalităţile se schimbă şi evident că azi se gândeşte altfel decât se gândea ieri, fireşte. Mă văd contrariat de foarte multe lucruri, dar nu-mi închipuiam niciodată că libertatea poate arăta atât de urât cum arată azi în România.

Realmente, vă mărturisesc, când ascult muzică—şi ascult muzică nu ca să mă reconfortez, ci ca să fug de realitate… dacă asculţi, de pildă, *Pastorala*, eşti deasupra timpului şi deasupra tuturor timpurilor. Nu mai depinzi de prezent cum nu depinzi nici de trecut, nici de viitor. E într-un alt timp acea muzică, într-un timp al eternităţii.

Mă gândesc eu, în clipa asta, că muzica seamănă cu copilăria, în sensul că în copilărie timpul n-are trecut, n-are viitor şi nici prezentul nu-l percepi ca atare. Timpul copilăriei este chiar eternitatea. Şi mă gândesc eu că muzica asta este a tuturor miracolelor din natură, din totdeauna—din trecut, de acum şi din viitor—şi uiţi de ceea ce e sordid, urât şi antipatic în prezent.

Pentru că aveţi o stare mai tristă, poate ar fi potrivit să ne referim la lucruri care vă sunt dragi. De exemplu, la Spania.

Ei, Spania e o problemă pentru mine, o problemă pe care o pot

explica şi n-o pot explica până la capăt. Pentru că Spania nu-i o ţară, de fapt, şi nu ţine neapărat de geografie pentru mine. Nu-mi dau seama din ce motive, încă din tinereţe, am fost obsedat de Spania. Nu ascund, cred că aveam vreo 20 de ani când am început să visez că într-o zi că voi ajunge în Spania şi voi putea reface ruta lui Don Quijote. Sigur, era o utopie, dar la 20 de ani e frumos să visezi aşa şi să-ţi închipui că şi se vor împlini neapărat visurile cândva. Şi-am purtat visul acesta cu mine cam multă vreme. Într-un fel, dacă vreţi, am îmbătrânit iubind Spania. Am ajuns chiar într-un punct unde mi-e frică. Acum mi-ar fi frică să mă duc să văd Spania pentru că risc să distrug Spania din mine, din sufletul meu, confruntând-o cu Spania reală.

Îmi aduc aminte o frază a lui Unamuno, care zicea că Spania se va europeniza când se va hispaniza Europa. Din păcate, Europa nu s-a hispanizat şi fenomenul s-a petrecut mai degrabă invers. Poate că trebuie să mă refer la o afirmaţie încă mai interesantă despre Spania, a lui Salvador de Madariaga. Întrebat ce este Spania, el a dat următorul răspuns: „Spania este ceea ce se vede, plus misterele ei.” Într-un fel cam asta reprezintă Spania mea—ceea ce este probabil în geografia asta spaniolă, plus misterele ei.

Nu ştiu, e ceva… o vitalitate funebră şi în dansul spaniol, şi în muzica spaniolă. Am impresia că în Spania lumina este ceva între viaţă şi moarte, adică lumina e în acelaşi timp plină de forţă, de vitalitate, şi în acelaşi timp funerară. De altfel, aş adăuga că oamenii au încetat demult să mai poată gândi în mituri. Nu mai avem vocaţia anticilor care creau mitologie fără să ştie că erau în relaţie cu zeii. Între miturile moderne, eu aş zice că putem găsi o caracteristică.

Există patru mituri moderne şi toate au aceeaşi caracteristică. Mai

exact, au la bază o capodoperă literară. Mă gândesc la Don Juan, la Don Quijote, la Faust şi la Hamlet, ceea ce contrazice puțin teoria că miturile n-au autori. Numai că Goethe, dacă Faust depinde clar de Goethe, dacă Hamlet depinde clar de Shakespeare, eu zic că Don Quijote nu mai depinde neapărat de Cervantes, iar Don Juan cu atât mai puțin nu depinde de cei care l-au adus în scenă, de Molière. Observați că din aceste patru mituri care circulă în mitologia modernă, două sunt spaniole, ceea ce nu-i deloc întâmplător. Să mai observăm şi altceva, anume că fiecare dintre ele are ceva care pentru noi, românii, ar trebui să fie o sursă de întrebări, de gânduri. Ia gândiți-vă, de pildă, cât de serios e comicul la Don Quijote? Nu ştiu dacă putem înțelege perfect noi, cu înclinația noastră cam spre băşcălie, ce înseamnă pentru unul ca Don Quijote lupta ridicolă cu morile de vânt. Mori de vânt există şi-n Olanda, şi-n Danemarca, dar cred că numai în Spania morile de vânt macină iluzii, utopii.

Este ceva în spiritul spaniol aparte. Amintiți-vă tablourile, deschise aparent şi misterioase în fond, din pictura spaniolă, unde se vede cineva care stă cu un craniu alături şi priveşte afară o pajişte plină de verdeață. Nu întâmplător un spaniol—şi mă gândesc acum la Unamuno—a scris o carte care nu putea fi scrisă de altcineva, din altă parte a Europei, despre sentimentul tragic al vieții. Nu ştiu dacă noi, românii, chiar avem acces la asemenea noțiuni, pentru că se pare că noi suntem mai superficiali. Dragostea în mitologia spaniolă, în gândirea spaniolă, în pasiunea spaniolă, este foarte aproape de partea gravă a vieții. Noi, de pildă, vedem în coride un fel de lupte cu taurii, nu ştiu dacă noi înțelegem prea bine estetica şi metafizica unei coride. Acolo, pe nisipul unei arene, se întâmplă ceva dincolo de simpla confruntare dintre o bestie, un animal, şi un om.

Dar cred că am bătut câmpii destul.

Mi-ați destăinuit că una dintre lucrările pe care publicul le recunoaşte ca fiind emblematice pentru spiritul Spaniei, deşi e scrisă de un francez — Simfonia spaniolă a lui Lalo — nu vă place în mod deosebit, dar totuşi ați spus că trebuie să o avem în această emisiune.

E adevărat, însă nu reprezintă una dintre pasiunile mele. Pasiunile mele nu sunt neapărat bazate pe nişte criterii foarte serioase, sunt pur şi simplu preferințele mele, cele care îmi provoacă mie o stare specială. Am cumpărat ieri un disc cu Rahmaninov, nu numai Chopin e totul. Aia este muzica pentru mine, care mă ajută să întorc spatele realităților dezagreabile. Simfonia spaniolă se bucură de o reputație aparte.

Referindu-mă la ceea ce vorbeați înainte... poate să fie o anumită răceală tocmai din cauza faptului că un francez, acest Edouard Lalo, nu a ştiut să surprindă exact ceea ce vorbeați, tragismul fierbinte al Spaniei.

Poate că da, pentru că Pirineii care despart Spania de Franța cred că despart două spiritualități. Spiritul cartezian al francezilor nu cred că se poate apropia prea mult de amestecul acesta de realitate şi iluzie, de tragic şi vital din Spania. Eu chiar mi-l imaginez pe Unamuno, care atunci când trăia în exil la Paris, stătea prin cafenele şi desena continuu tauri. Îmi închipui exact care era starea lui. Adică, un spaniol ajuns la Paris era emigrant limpede, deşi țările sunt vecine.

M-aş mai întoarce spre un alt domeniu de cercetare pe care l-ați

avut în tinerețe, asupra Evului mediu.

Am scris chiar o carte când aveam 20 de ani, care se chema reabilitarea Evului mediu. Nu-mi dau seama, nu-mi aduc aminte ce anume m-a împins pe mine spre această perspectivă asupra Evului mediu, mai ales că din perioada respectivă până recent, acum, se schimbă percepția asupra Evului mediu. Dar, în general, opinia comună sună cam aşa, că Evul mediu a fost o perioadă de o mie de ani plină de superstiții, o eră a glaciației spiritului. Mă rog, e văzut ca un mileniu întunecos, obscur, plin de idei negre. Ceea ce se uită, după părerea mea, este că Evul mediu a fost—poate greşesc, poate nu—o perioadă, poate singura perioadă în care metafizica era deasupra istoriei.

Evul mediu a fost o perioadă mai metafizică decât Renaşterea. Amintiți-vă că-n Evul mediu, nu mai târziu, a apărut goticul. Atunci s-au ridicat catedralele gotice care au săgeata aia care aspiră să ajungă până la Dumnezeu. Iar alchimiştii nu era nişte banali căutători de aur cum au fost mai târziu conquistadorii, care au distrus civilizațiile din America de Sud doar pentru a strânge ei aurul ca să-l trimită în Europa. Merg acum prea departe. Ziceam că Renaşterea a fost o oboseală luminoasă a Evului mediu.

Am scris o carte întreagă pe care am pierdut-o. Am pierdut-o în nişte condiții caraghioase, de fapt. Pe vremea aceea eram student, împuşcam francul, n-aveam bani nici măcar de tramvai. De aceea mergeam pe jos până unde stăteam eu, într-un fel de mahala a mahalalei. Îmi plăcea să citesc, dar n-aveam bani să cumpăr cărți şi citeam prin librării. Purtam cu mine tot timpul trei cărți—asta aproape terminată, un pachet de versuri şi un roman—şi eram atât de mândru de producțiile

mele încât le duceam mereu cu mine în servietă. Şi, într-o bună zi, am intrat într-o librărie care era pe vremuri chiar acolo unde este acum librăria Dacia, de pe Calea Victoriei, lângă Biserica Kreţulescu, şi am citit o carte care m-a capturat, m-a pasionat încât m-a prins ora de închidere şi au venit vânzătoarele, gata, închidem… şi eu, zăpăcit, am plecat uitându-mi servieta lângă peretele unde stătusem. Când mi-am dat seama, pe stradă mai târziu, că n-aveam servieta şi m-am întors înapoi, librăria era închisă. Am avut o noapte albă. A doua zi, dimineaţa, am fost în faţa librăriei cu două ore înainte de a se deschide.

Nu mai lungesc povestea, n-am găsit servieta. Cartea aceea s-a dus. Am încercat să o reconstitui cum am încercat să reconstitui şi pachetul de versuri, dar n-am reuşit. Mi-au rămas în minte numai ideile pe care le dezvoltasem. Ţin minte doar că apucasem să-i arăt manuscrisul profesorului meu de atunci de la Litere, Tudor Vianu, şi n-a fost de acord cu punctul meu de vedere. Profesorul Vianu avea o altă viziune asupra idealului clasic, era un clasicist şi i se părea că tot ceea ce exaltă negurosul ev mediu nu e corect. Dar, asta este! Mie-mi pare foarte rău că am pierdut manuscrisul ăla pentru că putea să fie interesant.

Cred că idei asemănătoare cu ceea ce spuneţi dumneavoastră acum găsim într-o carte semnată de francezul Jean Sevillia—iată că rezonanţele numelui lui sunt tot spanioleşti—care se referă la corectitudinea istoriei şi descrie în această carte inclusiv un alt tip de viziune asupra Evului mediu, nu acesta întunecat, ci dimpotrivă, un creuzet pentru multe dintre descoperirile şi evoluţia omenirii din secolele următoare. Relaţionând cu muzica, am ales Vivaldi. Şi nu întâmplător acest L'Estro armonico, pentru că aici găsim tot aşa,

creuzetul, germenii a ceea ce vor fi în viitor şi simfonia şi concertul instrumental. Întâmplător, poate de fapt nu întâmplător, aici coexistă acestea două. E o muzică încântătoare, pe care cred că ascultătorii noştri o vor savura aşa cum trebuie.

Sunt convins.

Să ne referim acum la o lucrare pe care un compozitor—Franz Schubert—n-a mai terminat-o. Nu ştim exact dacă n-a vrut sau n-a mai apucat s-o termine. Simfonia are doar două părți, este celebra simfonie a VIII-a în si minor. Care credeți că e versiunea mai adevărată—că n-a vrut sau că n-a apucat să o termine?

Întrebarea dumneavoastră mă trimite cu gândul la sculpturile lui Michelangelo, care sunt şi ele neterminate şi despre care e greu de spus dacă n-a vrut să le termine sau n-a apucat să le termine. Amintiți-vă cum sunt sclavii aceia care dorm încă în piatră. Nu ştiu ce să vă spun.

Să fie acesta destinul acestor lucrări?

Da. Le putem prelungi…

Cu imaginația noastră.

Cu imaginația noastră.

E ca un roman cu final deschis, nu?

Da. Nu zicea Rameau despre cartea supremă care este o carte cu toate paginile albe şi pe care fiecare poate să scrie cum vrea? Mi-aduc aminte că Borges zice undeva că dacă s-ar scrie ori s-ar rescrie povestea lui Don Quijote, ea ar suna de fiecare dată altfel, chiar dacă s-ar putea copia cuvânt cu cuvânt. Aşa că şi în legătură cu Schubert am putea să spunem că poate chiar această neterminare o deschide spre toate posibilitățile.

Ajungem la Simfonia "Patetica" a lui Ceaikovski. E ca un arc pe care l-am deschis în prima emisiune. Şi atunci am ascultat o parte din această simfonie şi iată, că poate nu întâmplător sau poate aşa s-a nimerit, să încheiem cu aceasta.

Ce înseamnă patetismul pentru dumneavoastră?

Nu ştiu. Nu prea mi-am pus problema de patetism. Poate că sunt prea tânără ca să mă gândesc la patetism, însă, ascultând această simfonie nu sentimentul de patetic îmi emană. De altfel…

Cum, începutul simfoniei? Ia amintiți-vă cum sună…

Da. Dar ce facem cu partea a treia, care nu prea are legătură exact cu pateticul. Nu mi-am pus exact întrebarea dacă în concepția mea această simfonie chiar este patetică.

Hai să ascultăm începutul acestei simfonii şi atunci cred că veţi fi de acord cu mine.

Da, se poate. Însă m-aş referi mai curând la sfârşit, care este un final cu totul atipic pentru o simfonie, fie ea şi romantică. După această parte a treia de care vorbeam — care e eroică şi care de multe ori îi induce pe ascultători în eroare, care aplaudă după partea a treia crezând că s-a încheiat, e ca un final de simfonie — iată că urmează această parte a patra. Eu aş spune că cel mai bine această simfonie defineşte spiritul unui artist. Al lui Ceaikovski sau al oricărui alt artist, care porneşte cu această parte întâi despre care vorbeaţi şi se încheie cu acea parte a patra care este cam în acelaşi registru.

Artiştii nu seamănă neapărat între ei. Cred că muzica lui Ceaikovski îl exprimă pe Ceaikovski, nu exprimă, în general, alţi artişti. Aşa şi Beethoven este recognoscibil după primele acorduri, nu? De-asta v-am şi întrebat ce înseamnă patetismul pentru dumneavoastră. E un amestec de mister, într-un fel şi de pasiune. Muzica lui Ceaikovski are pasiune.

Probabil că derivă şi din biografia lui, dar dincolo de biografie e ceva care într-adevăr îi este personal şi fără de care nu ne-am putea imagina muzica lui.

Eu nu mi-l pot imagina pe Ceaikovski altceva decât rus. În general, în lumea asta simfonică domină nemţii. Ceaikovski vine cu altceva, cred eu. Există ceva în sufletul rus, după părerea mea, care sare foarte uşor din iad în rai şi înapoi în iad. Misterul slav, cum a fost numit, nu e chiar o

prostie. Spune, dacă nu mă înşel, ceva despre un tip de umanitate care nu seamănă cu a altora.

Eu, înainte de ’89, fugeam de filmele ruseşti. Nu puteam să mai văd filme ruseşti. O reacţie stupidă, de altfel, pentru că azi mie îmi pare rău că n-am învăţat ruseşte. Atunci când puteam să învăţ, reacţia mea a fost contra unei situaţii istorice, dar astăzi, vă rog să mă credeţi, sunt sătul până-n gât de filmele americane. Nu mai pot să le văd. Şi, de câte ori aflu că se proiectează pe undeva un film rusesc, mă duc să-l văd. Oricât de proaste ar fi filmele astea—că sunt, slavă domnului, destule proaste—dar au ceva, o fărâmă de umanitate care în lumea asta a cowboy-lor nu poate fi găsită. Îmi aduc aminte de filmul acela excepţional al lui Nikita Mihalkov—Bărbierul din Siberia, unde era povestea aia cu Mozart. Lui îi plăcea Mozart. Era întrebat „Cine a fost Mozart?” Şi el răspundea: „Mozart a fost un mare compozitor.” Am făcut un ocol, aşa… Muzica asta a lui Ceaikovski e ceva care vibrează între pasiune, tragic, elan, totul într-un soi de amalgam plin de vitalitate.

Am ajuns la final. Aş vrea doar să facem o încheiere. Poate, de data asta, dobândim un ton mai optimist. Eu v-aş întreba—şi să recapitulăm—ce ar însemna o viaţă fără muzică?

O viaţă fără muzică? Nu ştiu. Mi se pare o viaţă fără o dimensiune absolut importantă pentru om. E adevărat că omul nu e singura fiinţă care cântă, care are nevoie de muzică, nu? Dovadă că păsările au, fiecare, voluptăţi muzicale. Omul este în alt domeniu într-adevăr singular. De pildă, nu există nicio fiinţă care să cunoască disperarea cum o cunoaşte omul. Disperarea este o descoperire a omului. Poate şi speranţa. Nu ştiu!

E o lume absurdă lumea fără muzică pentru că omul se goleşte de umanitate, am eu impresia. Citesc o carte acum care se cheamă "Homo videns"—omul golit de umanitate. Îmi pare rău că nu o am la-ndemână acum ca să vă arăt că acolo sunt date nişte cifre, extraordinare, înfricoşătoare despre cât de mare —şi nu numai la noi, pentru că cartea e scrisă de un italian—este în lume numărul celor care nu citesc o carte, nu ascultă un concert, nu intră într-o expoziție niciodată. Adică din ce în ce mai mulți sunt oamenii care, într-un fel—ca să folosesc un barbarism—se neo-barbarizează, se golesc de această umanitate, începând să devină un fel de ființe de o categorie specială, care mie îmi displace profund. De aceea, mi se pare mie că postul de radio pe care îl reprezentați dumneavoastră, acest Radio România Muzical, este un semn şi el, semn de normalitate. Pentru că România, acum, are infinit mai mulți pasionați de manele decât de Ceaikovski şi de Beethoven.

Nu ştiu dacă asta este valabil doar pentru România sau pentru un spirit european al momentului, din păcate.

Mondial, mai degrabă. Există, după părerea mea, primejdia unei dezumanizări a omului. Şi, îndepărtarea de muzică, îndepărtarea de cărți, îndepărtarea de artă, îndepărtarea de cultură în genere intră, cred eu, în această primejdie.

Vreau să vă spun că a fost o încântare şi pentru mine şi pentru ascultătorii noştri să realizăm aceste emisiuni şi pentru ei să le asculte şi, încă o dată, vă mulțumesc pentru acest privilegiu.

Nu aveți de ce! Mi-a făcut plăcere şi sfârşesc prin a repeta ce-am spus în prima convorbire a noastră—eu nu sunt un meloman autentic, sunt un meloman de duzină!

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Interviu cu Antoaneta Ralian

realizat de Cristina Comandaşu

Radio România Muzical

Contemporary
Literature Press

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Până în noaptea dintre 26 și 27 noiembrie 2015 a fost decana de vârstă a traducătorilor români și unul dintre cei mai apreciați traducători de limbă engleză. Nu e nevoie să dezvolt aici CV-ul profesional al Antoanetei Ralian, sunt atâția alții care au scris despre traducătoarea Antoaneta Ralian. Cei care au cunoscut-o mai îndeaproape știu că Antoaneta Ralian a fost și o împătimită melomană, o pasiune pe care a împărtășit-o cu soțul ei, jurnalistul Marius Ralian.

Era primăvară când am realizat interviul care a stat la baza celor patru emisiuni *În universul muzicii cu Antoaneta Ralian*, difuzate săptămânal la Radio România Muzical, începând cu 7 aprilie 2012. Antoaneta Ralian avea aproape 88 ani (era născută în 24 mai 1924) și m-a primit în apartamentul ei mic și plin de cărți dintr-unul dintre blocurile de vis-à-vis de la Sala Palatului; o femeie încă foarte cochetă, cu o minte sclipitoare și un suflet mare. M-au impresionat modestia și naturalețea ei; m-a adoptat imediat, ca o bunică, și m-a invitat de mai multe ori să o vizitez și să mai vorbim despre muzică. Din păcate, nu am mai apucat să o fac niciodată...

Tocmai am terminat de recitit cartea *Toamna decanei,* volumul de interviuri acordate lui Radu Paraschivescu; mi-l și imaginam pe Radu, cum stătea el, plin de vervă, alături de dumneavoastră, realizând aceste interviuri. Nu știam că sunteți o atât de mare pasionată de muzică, eu am descoperit citind această carte. Mi-ați arătat niște articole apărute în revista Radio, cu mai mulți ani în urmă, unde vă declarați o iubitoare al Radio România Muzical și îmi spuneați că, practic, toată ziua, ascultați Radio România Muzical, ceea ce mie mi se pare extrem de onorant. Trebuie să spunem, pentru cei care sunt, poate, mai tineri, că Antoaneta Ralian este cel mai important traducător de limbă engleză pe care l-a dat țara aceasta și este considerată o decană a tuturor, toți cei din branșă au numai cuvinte de apreciere și spun că ați deschis noi drumuri și așa și este, dumneavoastră ați adus pentru cititorii români o serie de scriitori pe care altfel nu ar fi putut să îi cunoască..

Te rog frumos, ai milă de modestia mea! Îmi place să fiu modestă, chiar dacă nu sunt foarte modestă, dar sigur că toate cuvintele astea frumoase, toate răsucite, îmi fac plăcere…și fac bine la metabolism, dar nici să nu exagerăm. Decană sunt, în primul rând, decană de vârstă și cuvântul "decană" îmi face foarte multă plăcere.

Ceea ce trebuie să spun este că, văzându-vă față în față, pentru mine este o emoție. Semănați cu bunica mea, ea avea exact aceeași vervă, în pofida vârstei înaintate, nu spun ce vârstă aveți, că nu se face, dar…

Ba se face. Mă și laud!

Atunci, la 88 de ani, Antoaneta Ralian arată absolut extraordinar, și ceea ce apreciez la această generație, din care care a făcut parte și bunica mea, este că dincolo de un fizic care, iată, ține, avem o minte care ține, și asta cred că contează cel mai mult, cred că asta de fapt e sursa tinereții, nu credeți?

Da, bineînțeles, mă cramponez de această minte cu toate puterile mele. Adică, încerc să o exersez cât pot. Am fost mereu întrebată de tainele tinereții; nu există taine și nu există rețete ale longevității și ale vitalității. Dar există componente. Și elemente.

Și unul din componentele, cum am mai spus, *sine qua non* ale existenței mele, este muzica. Este o nevoie inexorabilă de muzică, pe care o am din copilărie și până la această vârstă, matusalemică, de 88 de ani.

Ce aduce muzica, de fapt, în viața dumneavoastră și, să specificăm, muzica simfonică, în special?

Aduce în primul rând frumosul; nu sunt o specialistă, eu sunt o profană; și în fața artei, a marii arte, și a muzicii în special, am reacția profanului, adică îmi place sau nu-mi place. Nu, mi-e foarte greu să spun de ce îmi place și nici nu cred că poți să diseci senzația asta, receptivitatea asta a ceva frumos. Receptivitatea frumosului și percepția frumosului nu pot fi explicate, nu îi poți găsi rațiuni, este ceva înnăscut în tine, pe care îl ai sau nu îl ai, care îți place sau nu-ți place. Și muzica înseamnă pentru mine un background al existenței mele, nu pot să trăiesc fără muzică.

Când mă trezeam dimineața, primele elemente, primii factori, pentru a-mi redobândi identitatea cotidiană, pentru a mă reconstitui, pentru a mă regăsi, erau țigara, cafeaua neagră și muzica; dădeam imediat drumul la radio sau la televizor, fumam țigara și îmi beam cafeaua. Acum a dispărut țigara, cafeaua a devenit decofeinizată, mă rog, sunt consecințele vârstei, nu sunt printre cele mai grave. Am rămas însă cu muzica.

Aveți niște preferințe? Ce preferați să ascultați dimineața? Poate că deschideți radioul și auziți orice, dar totuși aveți o preferință?

Am preferințe multe, sigur, am predilecții și antipatii...

Serios?

Am și antipatii, da, de pildă, fac o alergie, pur și simplu, la manele, și nu pot să înțeleg această atracție magnetică a tineretului, în special, pentru manele. Am încercat să ascult manele din curiozitate, să văd ce le place, ce îi atrage. Am încercat să îmi spun că probabil că este un element, știu eu, ancestral, modulațiile acelea orientale,

inflexiunile acelea foarte orientale; probabil că noi suntem pe la origini turciți, deși nu cred că muzica musulmană, muzica arabă sau muzica turcească place așa de mult tineretului, dar m-am gândit că probabil acele inflexiuni orientale îi atrag, dar n-am putut să înțeleg. Nu mai vorbesc că textele sunt inepte. Da, am antipatii, am această alergie la manele.

În contextul acesta, ați ascultat CD-ul lui Jordi Savall, cu muzica lui Dimitire Cantemir?

O, da, superbă.

Iată, avem un alt tip de muzică orientală, pe care românul nostru, Dimitrie Cantemir, a scos-o la lumină.

Este cu totul altceva. Manelele au o chestie vulgară în ele, josnică, pe când asta este o chestie elevată, într-adevăr de inflexiune orientală, dar este de cu totul altă natură. Pur și simplu purificată, elevată, ridicată, cum să spun, foarte, foarte armonioasă.

Este cu adevărat o muzică clasică, nu?

E o muzică clasică, da, o muzică clasică. Așa cum, eu, care nu sunt o mare amatoare de jazz, dar aș fi ipocrită să spun că nu am ascultat jazz sau că nu-mi place jazzul, jazz-ul clasic pentru mine este totuși, așa cum spunea și prietenul meu, Iosif Sava, rudă bună cu muzica clasică și jazz-ul clasic îl ascult cu foarte multă plăcere.

Pe de altă parte, Iosif Sava amintea mereu de Bach, Bach, Bach.

Eu îl ador pe Bach, dacă ați citit cartea mea, ați văzut că sunt *bachică*, ca să spun așa. Îl ador pe Bach, nu știu dacă îi datorez asta lui Iosif Sava, dar Bach a fost una din revelațiile vieții mele. Două revelații am avut în materie de muzică: bine, pot să vorbesc și de o traiectorie, de un traseu întreg în muzică, de inițiere în muzică și până

în ziua de astăzi.

Dar să vă vorbesc despre revelații. Am avut două revelații, care sunt diametral opuse. Una: când am fost prin anii '50 cu soțul meu la un prieten care venise din America, lucrase în diplomație în America, și mi-a pus ceva ce eu nu cunoșteam, *Rhapsody in Blue* de Gershwin. Pentru mine a fost o revelație, am descoperit o lume nouă, eu, care eram obișnuită și familiarizată cu muzica simfonică, am descoperit dintr-o dată un cu totul alt gen, o planetă nouă în muzică.

Adică abia în anii '50 a pătruns la noi *Rhapsody in blue*?

Da, de-abia în anii '50. Până atunci nu am prea cunoscut, Gershwin nu prea se cânta la noi.

De fapt, cred că nici nu prea se putea cânta...

Nici nu se putea cânta, erau începuturile "epocii de aur". Gershwin mi-a relevat America și toate inserțiile alea de folclor negru, erau dintr-o dată niște corelații, niște drumuri noi, niște orizonturi noi care mi se deschideau și care m-au fascinat.

Absolut la polul celălalt, a doua mea revelație a fost Bach. Eu nu sunt un om religios, cred într-un Dumnezeu, dacă se numește Dumnezeu, cred într-o forță superioară care conduce și coordonează și guvernează totul, o numim Dumnezeu, o numim cum vrem. Dar religioasă nu sunt. Dar când ascult Bach, simt un fel de fior, efectiv un fior fizic de purificare, de înălțare, de comuniune cu divinitatea. Sunt singurele clipe în care cunosc comuniunea cu divinitatea. Și îmi aduc aminte când am fost la Leipzig, la *Thomaskirche*. Acolo, nu știu dacă este o legendă pentru turiști sau este adevărat, dar ni s-a spus că organistul de acolo e un descendent al familiei Bach și că la orga de acolo a cântat cândva Bach; ei bine, când am ascultat Bach cântat de acest organist și pe orga pe care a atins-o, poate, Bach, pur și simplu îmi curgeau lacrimile pe față, îmi șiroiau lacrimile și simțeam... Nu, e foarte greu de spus, pentru că nu pot da o explicație catharsis-ului; simțeam această comuniune cu divinitatea, o senzație de transcedență.

A, și a mai fost ceva unic în viața mea, când eram studentă, am fost la un

concert, dirijat de Gogu Georgescu. Nu știu de ce a fost la actualul cinematograf Patria, nu știu ce era cu Ateneul atunci, poate era în reparaţie. A fost un concert Menuhin și Oistrah, dirijat de Gogu Georgescu. Eram studentă, nici nu aveam bilet, nici nu puteam să-mi cumpăr bilet. Dar îmi aduc aminte, au dat ca bis Dublul concert de Bach: a apărut Gogu Georgescu pe scenă acolo, emoţionat așa, aproape până la lacrimi, spunând "*Și acum urmează dublul concert de Bach, cu Menuhin și cu Oistrah...*" E ceva ce n-am să uit toată viața.

Eram foarte tânără atunci: purtam, pentru că primisem de la mama mea, o brățară de aur, cu platină, era marea mea bijuterie, și în busculada aia, cum m-am omorât ca să intru, am pierdut brățara. Sigur că m-a durut, dar a meritat. A meritat absolut.

Îmi amintesc de un fragment din volumul "Toamna decanei" unde ajungeați la concluzia că talentul este de fapt îngerul care ni se așează pe umăr, nu are de-a face cu munca sau cu intelectul persoanei care este aleasă. Parcă în muzică este și mai pregnant lucrul acesta, nu vi se pare?

Eu l-am constatat în literatură, adică oameni cu mult talent literar, de la care mă așteptam să aibă o conversație foarte bogată, plină de esențe, plină de miez, și care erau de-o platitudine crasă când stăteai de vorbă cu ei și atunci mi-am dat seama că nu există nici un fel de interdependență între talent și inteligență. Da.

Mă gândesc la un caz care a fost foarte dezbătut în istoria muzicii, din punctul acesta de vedere, la cazul Mozart.

Sigur că da, refuz să mi-l imaginez pe Mozart așa cum l-am văzut în filmul acela. …

...Amadeus..

Nu, nu pot să-l văd așa pe Mozart. Eu am ceva care nu e deloc la modă astăzi:

eu separ omul de operă, viața de operă, opera este o entitate în sine, care rămâne de-a lungul veacurilor, care transcende și intră în posteritate. Viața este omenească, cu scăderi, cu păcate, cu greșeli, toți greșim. Și nu văd de ce acum se face, cel puțin în literatură, un lucru care mă supără foarte tare: se face foarte multă campanie, sau anti-campanie—viața cu opera. Adica e o mânjire, în special a oamenilor morți. Lăsați monștrii sacri să se odihnească în pace, cu toate păcatele pe care le-au avut! Și pentru mine Mozart este numai muzica lui Mozart.

Requiem-ul... îl vezi pe Mozart ăla care se tăvălea pe sub masă cu Constanze, cu fetișcana aia? Nu, nu pot și nici nu vreau.

Aveți vreo parte favorită din Requiem-ul de Mozart?

Nu, nu pot să spun. Și am să-ți fac o mărturisire. Requiem-urile mă întristează. La vârsta mea este puțin dureros să asculți requiem-uri.

Vorbeam și cu ÎnaltPreasfințitul Ioan Robu de la Biserica Catolică, îi spuneam că atunci când s-a terminat Requiem-ul mozartian, în mine începuse să se nască speranța, nu mai puteam să fiu tristă și mi-a spus, da, în Requiem este de fapt vorba despre Viața de Apoi, este despre Înviere, despre ceea ce se întâmplă dincolo de moarte și care trebuie să ne dea speranță.

Da, dar trebuie să crezi în Viața de Apoi și în Înviere, în metempsihoză sau în ceva care mai urmează, ori eu nu cred, eu sunt prea rațională.

Și muzica nu vă sugerează asta? Pur și simplu muzica?

Nu știu, v-am spus că muzica îmi dă o stare de transcedență, dar transcedență în ceva frumos, în seninătate, în armonie, în ceea ce este frumos, nu știu dacă în viață, nu pot să spun că în viață ceea ce este frumos în univers. Asta este muzica, este armonia supremă, frumosul suprem, dar nu, pentru mine nu are nici un fel de legătură cu Viața de Apoi în care nu pot să cred, vă spun, și-mi pare rău, sunt prea cu picioarele pe pământ ca să pot să cred într-o Viață de Apoi. Îmi pare foarte rău că nu cunosc

pasiunile religioase și izbăvirea religioasă, pentru că asta este o consolare, mai ales la vârsta mea, e o consolare colosală. Nu cunosc această consolare și regret mult că nu o cunosc.

Mi-ați amintit despre Iosif Sava; nu sunt mulți cei care l-au cunoscut pe Iosif Sava, în carne și oase, la el acasă, în intimitatea lui.

Iosif Sava era o persoană extrem de plăcută, extrem de prietenoasă, plămădit din muzică. Cu Iosif Sava nu puteai să discuți altceva decât muzică. Însă era un om plin de afecțiune, plin de căldură umană; avea, însă, o latură puțin fanatică. Adică un om care, pur și simplu, ura orice altă formă de muzică decât cea cultă, i se părea că nimic nu există, nimic nu se poate numi muzică, în afară de muzica clasică. Ori, trebuie să avem această toleranță, oamenii sunt de toate felurile, oamenii au tot felul de gusturi, tot felul de mentalități, tot felul de preferințe. Din moment ce un segment destul de mare de public, chiar foarte mare, preferă un alt gen de muzică, trebuie să admiți că și muzica aceea probabil că are calitățile ei, chiar dacă ție nu-ți place. Iarăși exclud manelele de aici, pe care eu nu pot să le înțeleg.

Din curiozitate, am ascultat rock și hip hop și rap; nu-mi spun nimic și stau și mă întreb de ce? Pentru că sunt eu bătrână, pentru că sunt dintr-o generație vetustă, dintr-o generație apusă, de asta nu mai înțeleg și nu pot să receptez? Aceste tipuri de muzică au ritm foarte, foarte mult, dar nu pot trăi numai din ritm.

O să vă povestesc ceva, o mică întâmplare. Când am fost la New York cu soțul meu, ne-am dus, nu știu cum am nimerit, la un concert de muzică concretă, într-o biserică, o muzică cu tingiri, cu clopote, cu oale, cu bucăți de lemn, pe care nu am suportat-o, și am plecat destul de repede. Și la vreo 100 de metri de această biserică, era o mașină, un autoturism, căruia i se defectase alarma. Și țipa alarma aceea de zor și eu îi spun soțului meu: "*Uite cum se aude până aici concertul de la biserică!*" Până când mi-am dat seama că, de fapt, era alarma defectă, dar acesta era efectul pe care l-a avut acel concert asupra mea, cel pe care îl are o alarmă de automobil defectă. Asta nu o poți numi muzică. Dar sunt unii care o consideră totuși muzică.

Dacă ar fi să dăm un exemplu de o altă muzică decât muzică cultă, ce ar fi

plăcută de un public mai larg, ce să alegem? Poate ceva din jazz?

Nu din jazz, am să vă spun altceva. Altceva îmi merge mie la suflet. Eram o mare, mare amatoare a chansonetelor franțuzești. O iubeam pe Juliette Gréco, care avea o voce extraordinară, cântând chansonete superbe pe versuri pe Prévert. Îmi plăcea Jacques Brel, îmi plăcea mai puțin Aznavour, pentru că avea tremurul ăla ala vocii care mi se părea ceva prea dulceag. Îmi plăcea Yves Montand, nu mai vorbesc de Edith Piaf, care mă răscolea. Edith Piaf era o cântăreață viscerală, nu cânta din gâtlej, cânta din viscere, pur și simplu, avea o senzualitate și o vitalitate în voce care te răscolea.

Felul acesta de a cânta se pierde, s-a piedut, așa cum s-au pierdut foarte multe. Iarăși o să spun lucruri care o să vi se pară desuete și vetuste, s-a pierdut romantismul, s-a pierdut sentimentalismul, s-a pierdut dragostea frumoasă, s-a pierdut comunicarea între oameni.

E acesta un semn că civilizația europeană e pe o pantă descendendă și ne e frică să o spunem?

Nu știu, există o ascendență, o prea mare ascendență, care se confundă la un moment dat cu descendența. Adică, totul devine prea automatizat, totul devine prea tehnicizat. Computerul este o invenție formidabilă, sigur că este formidabilă, dar acest computer are foarte multe părți care te obnubilează, care îți obturează gândirea, care te face să nu mai gândești, care te face să iei totul de-a gata. Nu pot să suport această automatizare a artei, această tehnicizare a artei. Și s-a pierdut foarte mult cu asta, s-a pierdut comunicarea dintre oameni. Văd că oamenii nu mai comunică decât pe internet, mi se pare o formă destul de vulgară de comunicare. Nu mai există plăcerea conversației, plăcerea discuției, plăcerea dezbaterilor. Acestea mai există la o elită de intelectuali, dar nu mai sunt gustate de tineret. Totul astăzi trebuie să meargă foarte repede, în viteza asta extremă, în viteza asta de fulger, să arzi etapele, să sari etapele, să mergi cât mai sus, cât mai repede, cât mai departe.

În volumul realizat împreună cu Radu Paraschivescu, *Toamna decanei*, spuneați că, mergând în America, ați fost șocată de faptul că clasa medie americană este cam *aculturală*.

Da, da, da, asta m–a șocat foarte tare. Trebuie să spun, oamenii sunt foarte drăguți, foarte prietenoși, m-au primit cu căldură, cu mese, cu tot ce vrei, dar erau de o opacitate în ceea ce privește cultura, de o opacitate totală, care pe mine m-a șocat. Aveam nostalgia Europei. În Europa, chiar la clasele mai de jos, găsești totuși chemare, dacă nu spre cultură, măcar spre frumos, spre un mai înalt. În America, totul se reduce așa la o viață definită, total evaluată prin "dollars, dollars, dollars". Totul este redus la valoarea dolarului și la valoarea pungii. Am cunoscut foarte multe familii, și familii de oameni tineri: nimic, nicio chemare. Au niște muzee formidabile, au concerte. Sigur că există și o clasă de intelectuali care gustă asta; bineînțeles, America e uriașă, dar vorbesc de mica burghezie, de clasa medie, care mi s-a părut absolut opacă.

Haideți să ne întoarcem acuma la începuturi.

La începuturi, la începuturi, muzica m-a atras, nu pot să spun că am o genă muzicală...

O genă muzicală avea însă fratele dvs. Proveniți dintr-o familie mic burgheză care a avut unele posibilități materiale, și, implicit și unele posibilități culturale. Așa era pe vremea aceea. Întrebarea care se pune: este definitoriu faptul că provii dintr-o anumită familie și ai primit un anume fel de educație, ca să asculți muzică clasică? Sau poți să descoperi și pe parcurs? Dumneavoastră ce credeți?

Nu știu, aici este iarăși un paradox: inteligența nu se mariază cu talentul întotdeauna. Am cunoscut oameni care provin din medii foarte aculturale și care au reușit să se ridice la niște culmi culturale extraordinare. Așa că nu știu, și pentru mine era un mister asta. Un om ca...hai să dau un nume, pentru că nu mai trăiește – Paler.

Paler mi-a spus că totuși asculta muzică clasică la radio, chiar și acolo, în satul

lui, din când în când, în familie. El totuși a auzit muzică clasică la radio, deci chiar dacă nu a pus familia o sământă în capul lui, în inima lui, totuși sământa a fost sădită.

Mai sunt și alții, Dan C. Mihăilescu, de pildă.

Sigur că da, Dan C. Mihăilescu, care este formidabil și care într-adevăr provine din acest mediu mai puțin cultural. Și eu am crezut în trecut că există o interdependență între educație și între copilărie și traiectoria de educație și iubirea, percepția pentru artă. Acum însă îmi dau seama că nu există în niciun fel. Oameni cu educație foarte măruntă, cu educație rurală, ajung mari și rafinați intelectuali. Putem trage, deci, concluzia că rafinamentul acesta și-l fac singuri, se autorafinează: pentru mine este o enigmă. Am o admirație colosală pentru astfel de oameni.

Eu am cunoscut muzica, într-adevăr, de mic copil, la noi în casă aveam un patefon cu o pâlnie imensă, se cumpărau discuri, părinții mei au stat foarte mult în capitală și plecau deseori la București și eu eram întotdeauna cu discuri. Mama mea avusese o educație de pension și cânta la pian, dar avea și o voce foarte plăcută. Cânta romanțe și se acompania la pian. Cânta *Călugărul din Vechiul Schit* - pe atunci, cuvintele, spre deosebire de manelele de azi, erau texte lirice: "*Călugărul din Vechiul Schit/ de-atâta dor a-nnebunit, și viețuind printre sihaștri...*" Sau „*Frumoasa mea cu ochii verzi/ ca două mistice smaralde*"... Mamei îi plăcea Eminescu foarte mult, cânta *Somnoroase păsărele* și *Mai am un singur dor*. Ar fi vrut să mă învețe și pe mine, însă eu am fost, de mic copil, un antitalent desăvârșit.

Ați avut și un profesor de pian...

Da. Între mine și fratele meu era o diferență de 14 ani; eu m-am născut ca substitut al unui frate mai mare mort la 16 ani. Când m-am născut eu, fratele meu deja făcea muzică serios, începuse de mic copil să cânte la pian, avea talent. Însă eu, cu profesoara aceea uscată de pian, o fată bătrână și uscată, nu făceam decât game și game și game și exerciții, ori eu voiam muzică, credeam că de la bun început voiam să scot muzică din pian și nu mergea. Nu, n-aveam nici talent și ajunsese o corvoadă. Când intram în salon, era un pian mare, negru și vedeam în el un dragon care rânjea

la mine cu clapele lui albe. Mă speriasem.

Însă îmi plăcea muzica enorm, îmi plăcea să ascult muzica. Îmi aduc aminte că într-o seară mă pregăteam să plec la concert și un coleg m-a întrebat: Ce asculți astă seară? Ceaikovski, i-am replicat. Cine mai ascultă astăzi Ceaikovski, e așa de desuet, așa de prăfuit, cine mai ascultă Ceaikovski, mi-a replicat el...

Fratele meu (*n.r. compozitorul Richard Stein*) cânta foarte mult Chopin și muzica aceasta a fost o inițiere pentru mine. Avea caiete întregi cu studiile și nocturnele lui Chopin care mă fascinau, le ascultam într-o stare de transă.

Pe urmă, am început să gust foarte mult muzica programatică, care pentru mine dădea naștere la un sincretism. Adică atunci când ascultam *Anotimpurile* lui Vivaldi, eu vedeam iarna. Și acum când ascult muzică, muzică bună, văd imagini în fața ochilor și culori, foarte multe culori. E un sincretism colosal între muzică și pictură. La Vivaldi, vedeam anotimpurile, la *Tablourile dintr-o expoziție*, văd toate tablourile când ascult Musorgski, văd carul, văd puișorii, văd cearta dintre evreul bogat şi cel sărac. Unul din primele lucruri pe care le-am văzut când am fost la Roma a fost Villa Borghese: m-am dus să văd pinii și fântânile Romei, mă uitam și îmi cânta Respighi în cap. Când ascult Simfonia a V-a de Beethoven, primele măsuri au pentru mine o stranietate extraordinară, este destinul care îmi bate în ușă.

Și am rămas cu această atracție pentru muzica ce are în prim plan melodia. Și aici intervine un paradox: la celelalte arte, de pildă, când l-am descoperit pe Picasso, pe Braque, pe Kandinski, pe Chagall, nu, n-am să spun o inepție, o aberație, că nu mi-a mai plăcut pictura figurativă, dar predilecția mea a mers spre acești moderniști. Dintr-o dată, pictura aceasta abstractă, cubistă, m-a atras teribil de mult și parcă m-am îndrăgostit.

Când am văzut un balet al lui Maurice Béjart, n-am mai putut să suport grațiozitățile de lebădă în tutu ale baletului clasic. Mi s-au părut, așa, deodată, de o dulcegărie respingătoare. Când am văzut primele piese ale lui Ionesco, Beckett, nu am să spun prostia că nu mai îmi plăceau Ibsen sau Shakespeare, n-am să spun o asemenea aberație, însă e cert că în celelalte arte, mă atrage foarte mult modernismul, forma modernă, contemporană de artă. Nu, însă, la muzică. La muzică am rămas la Berg și Schoenberg, dar care nu fac parte din predilecțiile mele, nu mă atrag, nu sunt pasiunea vieții mele. Am rămas la muzica romantică, la preclasici, la clasici, la marile

concerte de pian care m-au înnebunit: Grieg, Liszt, Rahmaninov, Ceaikovski, Chopin. Și astăzi, de câte ori le ascult, trăiesc parcă aceeași fascinație ca atunci când le-am ascultat prima dată.

Să luăm două concerte pentru pian și orchestră, sunt convinsă că există și o istorie personală care stă în spatele audiției acestor concerte, de genul "ascultam acest concert când eram îndrăgostită"...

La literatură mi s-a întâmplat cu Proust... Proust am citit când eram îndrăgostită.

Grieg este numai din lumea nordului, a cețurilor, sau vă spune și altceva concertul lui pentru pian?

Frumosul nu pot să-l disec, să-l anatomizez, să spun de ce îmi place. Îmi place, mă fascinează, mă transportă, mă face să mă simt alta. Mă înalță.

Vi se întâmplă să vedeți culori la audiția unei muzici doar în cazul lucrărilor programatice sau și în cazul celor care nu au program?

Mai mult în cazul muzicii programatice, dar câteodată mi se întâmplă și la Mozart, mi se întâmplă la Beethoven. La Beethoven văd multă culoare. În primul rând, în Simfonia a V-a, despre care am mai vorbit. În Simfonia a VI-a văd lumină, văd soare, văd ceva foarte frumos, văd primăvară. La *Eroica* (*n.r. Simfonia a III-a de Beethoven*) nu văd eroismul și nu mă simt zguduită, iar Simfonia a IX-a s-a cântat așa de mult, am ascultat-o așa de mult, că nu mai sunt transportată de bucurie când ascult *Oda Bucuriei*. Când ascult Sonata *Patetica* pentru pian de Beethoven, efectiv, mă topesc. Și când ascult *Sonata Lunii*. Îmi aduc aminte că în fața casei noastre aveam o grădiniță înflorită, cu foarte multă regina-nopții, cu foarte mulți crini, e un tablou foarte romantic, dar real; stăteam într-o seară în grădina asta foarte parfumată și fratele meu cânta *Sonata Lunii* cu geamurile deschise și am ascultat, nu pot să uit acea *Sonata Lunii* pe care o mai ascultasem de nu știu câte ori înainte. Se leagă, pur și simplu, cu parfumul de

regina-nopții și de crini.

E romantic, și eu nu sunt și nu vreau să fiu, am fost, dar nu mai vreau să fiu o romanțioasă. Dar nu poți, când asculți muzică bună, să nu devii romantic.

Povestiți-ne mai multe despre fratele dumenavoastră, Richard Stein, de altfel, un personaj foarte interesant.

Fratele meu cânta de mic copil; era coleg de școală cu Sergiu Celibidache, la același liceu, Roman Vodă, au învățat. Când erau în ultima clasă de liceu, au organizat la Roman, orășelul în care am copilărit, un orășel moldovenesc, molcom, patriarhal, un concert de jazz la două piane; Sergiu Celibidache cânta jazz foarte bine. Eram destul de mică atunci, dar nu pot să uit acest concert de jazz, care a avut, desigur, un succes-monstru.

Pe urmă fratele meu a fost trimis de părinți la Paris, cum trimiteau atunci familiile burgheze, să studieze medicina, pentru ca mama să afle după aceea că s-a înscris la Conservator. A urmat o călătorie la Paris cu mine, că mama nu putea să mă lase pe mine în România, am spus că mă târa de cordonul ombilical; m-a târât după ea la Paris. Însă până la urmă fratele meu a urmat Conservatorul, pe urmă a venit în țară. Ei, era această diferență de vârstă de 14 ani, așa că el avea față de mine mai mult sentimente paterne, decât fraterne. Când s-a întors în țară, el a stat la București și eu stăteam la Roman. La București, a intrat în muzica ușoară și a făcut parte din generația lui Elly Roman, frații Grigoriu, etc. A făcut câteva șlagăre, s-ar putea, prin rafturile foarte prăfuite ale arhivei voastre radio, să mai existe. Era un șlagăr, se numea *Cântecul tavernei*, apoi mai era *A fost odată un mic chinez, ... Flori de câmp, ...* Și în cele din urmă a avut această inspirație, nu știu de unde i-a venit această inspirație, pentru că nu avea foarte multă legătură cu folclorul, și a scris *Sanie cu zurgălăi*.

Celebra *Sanie cu zurgălăi*.

Da, celebra *Sanie cu zurgălăi*, pe care i-a lansat-o Maria Lătărețu, și această *Sanie cu zurgălăi* a avut un traseu de plagiat universal. S-a trezit compozitorul american Les Paul, am aflat de la Radu Paraschivescu, că Les Paul, împreună cu soția lui care era și

ea muziciană, l-au luat și l-au transformat într-un cântec american, *Johnny is a boy for me.* Se cânta, se cânta și îl asculta fratele meu la radio; închipuiți-vă ce senzație, a vrut să plece în America să își apere drepturile, era pe vremea comuniștilor, deci nu i s-a dat drumul. A urmat un proces care a durat, cred, vreo 10 ani, proces prin corespondență. A angajat un avocat american și prin corespondență a urmat procesul acesta pe care fratele meu l-a câștigat, căci sigur că avea notele, avea tot.

Dar cântecul a făcut o carieră de plagiat internațional, în nu ştiu câte ţări, în primul rând fiind folosit foarte mult la manifestările sportive, la olimpiade, la patinaj artistic. Și a ajuns până la Edith Piaf, care l-a transformat în *Johnny, tu n' est pas un ange.* Când am ascultat-o pe Edith Piaf cântând *Sanie cu zurgălăi* a noastră, în franceză, era să leșin. Până la urmă, sigur că i-a fost recunoscută întâietatea fratele meu, ca autor, a intervenit GEMA, a devenit membru GEMA (societate de gestiune a drepturilor de autor) și a devenit posesorul *en titre* al *Saniei cu zurgălăi*. Dar e o epopee, o întreagă epopee, și pe mine m-a fascinat toată povestea asta și mi se părea formidabilă. Dintre toți compozitorii români de muzică ușoară, a fost singurul cu un succes global, planetar.

Revenind în timp, l-ați cunoscut pe Sergiu Celibidache, să înțeleg, și dumneavoastră.

Ei, eram copil mic, aveam 7 ani, 6-7 ani, el a stat foarte puțin la Roman. Am cunoscut-o foarte bine pe sora lui, pe Sonia Celibidache, care a învățat la același liceu ca mine, era mai mare, dar învăța tot la liceul Cantacuzino. Sergiu a plecat foarte repede, dar l-am cunoscut.

Dar l-ați urmărit apoi?

Da, bineînțeles, cu o afecțiune specială, pentru că era din Romanul meu, a fost colegul fratelui meu; un mare, mare dirijor, o mare personalitate și un om de o adâncime extraordinară, îmi place teribil.

A fost momentul copilăriei la Roman, dar pe urmă ați venit destul de tânără

la București, l-ați cunoscut pe soțul dumneavoastră...

...Și mă duceam în fiecare săptămână, în fiecare duminică la concertele de la Ateneu. Însă am început încă de la Roman, când concertele erau prezentate de Emanoil Ciomac. Ascultam la Roman, ascultam la radio, nu exista duminică dimineață să nu ascult concerte și pe urmă, când am venit la București ca studentă, în fiecare duminică, mă duceam la Ateneu, la concerte, întâi ca studentă și pe urmă ca tânără măritată, căci, din fericire, soțul meu era un mare meloman. De altfel, era un program cultural duminica - dimineața concert, de la 3 la 5 un film, de la 7, un teatru.

Credeți că fără soțul dumneavoastră, care v-a stat alături șase decenii, ceea ce e o viață în sine, ați fi fost aceeași Antoaneta Ralian?

Nu. A avut un mare impact asupra mea. Soțul meu avea o fibră de artist în el. În primul rând, era poet. Ca student, a publicat niște plachete de versuri, versuri care astăzi n-ar putea să mai placă, versuri minulesciene, era foarte influențat de Minulescu și de Verlaine, versurile aveau un parfum verlainian; pe atunci erau frumoase, ba chiar a avut și niște recenzii foarte frumoase, una scrisă chiar de Beniuc. Soțul meu a studiat la Cluj și a lucrat la o revistă a lui Iuliu Maniu, unde a lucrat și Beniuc, căci Beniuc, la începuturile lui, a fost țărănist.

Soțul meu (*n.r. Marius Ralian*) era poet, sculpta foarte frumos, ar fi putut să facă o carieră de sculptor, era un lucru pe care îl avea în sânge, în mâini, în degete; era un ziarist înnăscut, era pătimaș pentru ziaristică, era născut pentru jurnalistică. Așa că a făcut și jurnalistică, și mai târziu, a făcut ziaristică-jurnalistică.

De altfel, a lucrat și la noi, la Radio România.

Da, a lucrat 30 de ani la radio.

Păstrați aici o diplomă.

O diplomă, de excelență, care arată că avea o viață dedicată radioului. Asta l-a

fericit pe el; când a împlinit 90 de ani, frumoasa vârstă de 90 de ani, a fost sărbătorit la radio, doamna Maria Ţoghină i-a organizat ceva foarte frumos, la care au venit toți colegii lui, o sărbătorire foarte frumoasă, la care am participat și eu. Pentru că foarte curând, se împlinesc patru ani de la moartea soțului meu, aș vrea să-i dedic, eu care nu sunt religioasă, o rugăciune, adică Kaddish de Ravel...

Marius mergea la toate concertele cu mine, şi aveam aici, pe vremuri, un magnetofon Tesla, o unealtă din epoca de piatră. Și ascultam, aveam kilometri, kilometri de benzi. În primul rând aveam toată muzica franțuzească, Edith Piaf, Juliette Greco, Jacques Brel, Yves Montand. Și pe urmă ascultam muzică simfonică, ne plăceau amândurora Rahmaninov, Grieg, Chopin; eram romantici, stăteam unul lângă altul și ascultam ore întregi, așa, în intimitate. Sunt lucruri foarte frumoase, care rămân întipărite în inimă, în minte, în creier, în sânge. Da, îi plăcea ceea ce îmi place și mie foarte mult, Simfonia a 4-a de Brahms. La amândoi ne plăcea enorm.

A, și încă ceva care ne plăcea colosal. Max Bruch, *Concertul pentru vioară și orchestră*. Mi se pare că voi aveți unul, interpretat de Vengerov. Îmi plac Vengerov și Berezovski, îmi plac la nebunie.

De ce?

Că sunt foarte, foarte buni. Fără de ce. Nu se întreabă de ce îți place ceva. Sunt foarte buni, pentru că scot o muzică minunată din vioară și din pian. Și pentru că, cred că am rămas la părerea asta, totuși, rușii au arta în ei, au arta în sânge; mari, mari artiști și în literatură, și în pictură, și în muzică și în interpretare au fost ruși. Rușii au această artă în sânge.

Dar la fel de bun este Tomescu al nostru, care îmi place teribil. L-am ascultat deseori pe Alexandru și mor după Paganini al lui.

Mie mi se pare că, în ultimii 50 de ani, s-a schimbat foarte mult modul de a interpreta. Și artistul în sine s-a schimbat...

...Dar și ascultătorul s-a schimbat.

Poate aveți posibilitatea să faceți o trecere în revistă din anii '30 , când ați început dumneavoastră să ascultați muzică, până acum, ce anume s-a schimbat.

Eu nu am o ureche foarte selectivă, dar îmi dau seama totuși de diferențele de interpretare, îmi dau seama de un Chopin interpretat de Arthur Rubinstein și de un Chopin interpretat de Barenboim.

Ce diferențe sunt? Cum simțiți diferențele?

Simt diferența, nu pot să spun, dar simt diferența. Rubinstein mi se pare puțin mai rigid, mai riguros, și Barenboim mi se pare mai cald, mai uman. Adică simți căldura umană la Barenboim, pe care nu o simt la Rubinstein.

Dumneavoastră aveți o experiență în a vedea cum se cânta acum 50 de ani și cum se cântă acum. Și faptul că îl preferați pe Maxim Vengerov, în dauna oricărui alt violonist, e foarte important și foarte interesant.

N-am să spun că îl prefer în dauna lui Menuhin, sau a lui Oistrah, dar..

Dar există ceva care vă face să spuneți că îl preferați.

Este, da. Are modernitatea. Modernitatea pe care o simți, nu o altă manieră, dar e ceva mai multă vitalitate.

Poate ar trebui să facem o legătură și cu ce spuneați și în volumul lui Radu Paraschivescu, că trageți către tineret și către înainte, pentru că simțiți că vă alimentați.

Da, v-am spus că am numit-o vampirism. Da, pentru că este o cu totul altă lume, o cu totul altă lume, pe care nu pot, chiar dacă nu o înțeleg întru totul, dar nu pot să nu o respect, nu pot să nu respect noua mentalitate și noua receptivitate, noua putere de receptivitate, acolo unde există. Nu vreau să fiu anchilozată într-un trecut,

v-am spus, arta modernă, dintr-o dată, m-a fascinat. Nu pot să explic de ce m-a fascinat Picasso, de ce îl privesc, nu vreau să exagerez, cu mai multă plăcere decât Rembrandt. Mă atrage modernul, îmi place modernul.

Și în muzică prefer interpretările mai noi, pentru că, nu știu dacă e cuvântul potrivit, mi-e greu să spun, dar mi se par mai vitale, mai pline de viață, mai pline de nerv, mai vioaie.

Să ne amintim, dintre marii interpreţi pe care i-aţi văzut pe scenă și sunt convinsă că sunt mulţi cei pe care i-aţi văzut de-a lungul timpului și aici în ţară, să alegem câteva nume care v-au impresionat în mod deosebit.

Am să spun tot un nume românesc. Eram la Monte Carlo, cu soțul meu, și am văzut acolo anunțată deschiderea stagiunii, cu Radu Lupu. La care ne-am dus imediat. Ne-am dus imediat la Radu Lupu, i-am spus că suntem români, a fost mai mult decât drăguț și ne-a invitat la toate concertele de Beethoven. Și mi-a plăcut enorm.

Două experiențe din acestea am avut cu români, la Viena. Mult înainte să se știe de Festivalul Enescu, am văzut că la Opera din Viena este director un român, Holender, și soțul meu s-a dus acolo, i-a spus că suntem niște pârliţi de turiști români, și domnul Holender ne-a dat locuri într-o lojă la opera vieneză, la *Turandot*. Și m-a impresionat gestul, n-am putut să-l uit, era așa de drăguț Holender cu noi.

Soțul meu a făcut un interviu cu Radu Lupu, un interviu care s-a transmis chiar la radio, și rămăsese foarte român.

Radu Lupu, de altfel, declară în mod constant, că el este pianist român, ceea ce mi se pare un lucru extraordinar, și cred că ar trebui să învățăm de aici. De fapt, asta înseamnă să fii patriot, nu?

Da, bineînțeles.

Avem exemplul greșit a ceea ce vedem la televizor, și se înțelege greșit că patriotismul înseamnă să te bați cu pumnul în piept.

Nu, acesta este un fals patriotism, este un patriotism mecanizat.

Adevăratul patriotism este să...

...să simți în tine că ești; niciodată n-aș fi putut să mă dezrădăcinez de aici, asta este patria mea. Nu pot să spun că sunt patriotă, să țip de patriotism, să urle patriotismul în mine, dar asta este, aici mă simt, aici sunt rădăcinile mele, de aici provin, din țărâna asta românească.

Ați fost la atâtea concerte la Ateneu...

George Georgescu era dirijorul meu preferat; mi-l amintesc pe Mircea Basarab, care era un bun dirijor, pe Horia Andreescu.

Cum a evoluat publicul, din momentul în care ați început să mergeți la Ateneu și până mai aproape de noi?

Publicul burghez era cam același, ajunsesem să cunosc figurile din sală. Sigur, îi cunoșteam din vedere, eram cam aceiași care mergeam la concerte. Azi, când merg la un concert, nu mai cunosc aproape pe nimeni. Astăzi, caut altceva. Mă uit în sală, dacă sunt tineri, vreau să văd dacă tineri...

Și sunt?

Nu foarte mulți, dar sunt. Și când sunt, mă bucur. Mi-a povestit cineva că a fost acum de curând undeva... era doamna Florica Ichim, și mi-a povestit următorul lucru: că a venit acolo un taxi, și taximetristul era un tinerel din ăsta, cu părul dat cu gel, cu țepi, cu cercel în ureche, cu brațul tatuat, și Florica Ichim a intrat în vorbă cu el. Și tinerelul îi spune la un moment dat: "Doamnă, noi avem nevoie de modele, generația

mea are nevoie de modele, de oameni care să le fie modele". La care Florica întreabă: "Și cine e modelul dumitale?" , ea, convinsă că o să îi răspundă Florin Salam. La care el răspunde: "Neagu Djuvara". Și Florica mi-a spus că toți banii, mărunțișul pe care îl avea în poșetă i l-a dat, indiferent cât era cursa, de bucurie că a auzit așa ceva. Așa că e posibil, chiar la tineretul ăsta, needucat, există posibilitatea, există valențe. Dar aici, nu știu cine poate să îi educe, pentru că de sus până jos există o tabloidizare totală.

Și atunci, către ce credeți că ne îndreptăm, de fapt?

Nu știu, eu sunt destul de sceptică și sunt destul de pesimistă. Ne îndreptăm spre o super-automatizare a vieții, o super-tehnicizare a vieții, care este în pofida psihicului, în pofida vieții sufletești, în pofida omeniei din oameni. Nu știu, eu văd așa, în oameni, o dezumanizare, o dezumanizare care se și simte, de altfel, astăzi. Și, ceea ce mă sperie pe mine, spre o vulgarizare, spre o tabloidizare și o călcare în picioare a frumosului și a armoniei și a artei. Mi-e foarte teamă, să sperăm că nu o să fie așa, nu știu ce mișcări tectonice trebuie să existe ca să readucă valorile trecutului. Nu sunt o paseistă, dar prea e o devalorizare totală, o lipsă de valori, lipsă de idealuri, repet, o automatizare, o internetizare dacă vrei, a tot ce însemna valoare umanistă, frumos, bine și adevăr. Frumosul, binele și adevărul, astea erau valorile supreme.

Aceasta să fie, de fapt, Apocalipsa?

Nu știu, și nu vreau să cred, nu pot să cred în Apocalipsă, cum nu pot să cred în sfârșitul maiaș al lumii. Odată am răspuns, în glumă, la o întrebare pe care mi-au pus-o la *Dilemateca*: cum văd sfârșitul lumii? Și eu am spus că văd lumea, ca în reclama de la *Academia Cațavencu*, de la omul biped, cum merge tot spre patruped, că evoluează involutiv, evoluează spre involuție. Asta mi-e teamă, de această involuție a lumii; nu o să ajungem iarăși la patruped, dar nu știu unde o să se ajungă, probabil o să se ajungă la un sfârșit al planetei, pentru că toate experiențele astea, toată super-atomizarea duce la distrugerea planetei. Nu pot să văd, dar nu, nu văd o evoluție spre bine.

Poate că, până la urmă, singura șansă rămâne tot educația, dacă am putea să schimbăm ceva aici...

Nu sunt religioasă, dar era foarte bine când puteai să educi copilul să creadă într-un Dumnezeu, mi-e frică să nu apar ca o antiprogresistă, cred în progres, admir progresul tehnic, sunt convinsă de toate binefacerile tehnicii, dar, pe de altă parte, cred că asta duce la o dezumanizare. Și cred foarte mult în valorile umane.

Dacă ar fi să alegeți o lucrare ce ar lupta împotriva dezumanizării, în mod special, v-ați opri la ceva anume?

Totuși la Beethoven, că Beethoven e parcă cel mai uman, mai mult decât Mozart. Când spun Mozart, eu fac această diferență totală între om și operă, filmul acela, *Amadeus*, m-a otrăvit.

Prin artă am putea salva, dar pentru asta arta trebuie să fie larg îmbrățișată, marea artă a rămas totuși un privilegiu al elitelor, în mare parte.

Până la urmă, nu a fost așa, de fapt, tot timpul: arta, privilegiul elitelor?

Ba da, așa a fost tot timpul, dar nu a existat ce există acum, exista această clasă de mijloc, această mică burghezie, care s-a deschis în fața artei, s-a lăsat penetrată de artă, și s-a umanizat. Exista foarte multă educație în școli, educație care iarăși astăzi s-a degradat foarte mult, educația și pentru marile valori ale vieții și pentru artă, educație artistică, care cred că s-a degradat enorm. Într-adevăr, arta putea să salveze omenirea, arta și religia, nu mai știu câtă putere mai poate avea astăzi religia, pentru că lumea s-a laicizat foarte mult, dar totuși, există pături întregi și clase întregi care încă mai cred. Totuși, și aici există o degradare, și la religie: își fac 70 de cruci, în schimb se ceartă și se bârfesc și se bat și se înjunghie.

Cred că și asta de fapt a fost tot timpul...

Și asta a fost tot timpul, da, este etern uman. Violența există dintodeauna, de la

începutul omenirii și nu prea cred în îmblânzirea violenței, în domesticirea violenței, ca să spun așa. Când ești violent...

Avem și cazurile astea paradoxale, Hitler, mare iubitor al muzicii, al lui Wagner...

Da, acestea sunt realmente paradoxale.

Credeți? Sau nu au legătura una cu alta?

Probabil că sunt două fațete complet disparate. Probabil este o dualitate psihică și există foarte mulți oameni duali, foarte mulți oameni paradoxali.

De exemplu dl. Tismăneanu, într-o emisiune pe care am realizat-o împreună, spunea că el nu crede că muzica ar fi putut să îl influențeze pe Hitler, de fapt.

Nu, nici eu nu cred că muzica ar fi putut să îl influențeze, cred că nimic nu putea să-l influențeze... bine, la Hitler, era și o sământă de nebunie, demență. Și demența nu poate fi influențată de nimic, pur și simplu demența se dezvoltă, crește, evoluează.

Dar, dar pe de altă parte, Wagner a rămas cu aura asta, că a fost muzica naziștilor.

Nu știu, o falsă aură... Se asociază Wagner cu nazismul, dar e stupid.

Dumneavoastră vă place Wagner?

Nu foarte mult. Îmi place, îl ascult, dar nu pot să spun, dar nu din prejudecățile legate de nazism, nu-mi place, puțin prea zgomotos, prea tare, prea dur, puțin prea ... nu prea pentru mine.

Vă place Mahler?

Da, îmi place mult Mahler, Abbado dirijează, mi se pare, toate simfoniile lui Mahler. Îmi place Mahler foarte mult.

Ce vă place, de fapt, la Mahler? El are un univers foarte larg...

M-a fascinat Simfonia a V-a. Îmi place foarte mult.

Ascultând partea a treia din această simfonie interpretată de Orchestra Filarmonicii din Israel la Festivalul Enescu, de exemplu, parcă și vedeai Auschwitz-ul, era o prefigurare, muzica aceasta compusă înainte de primul război mondial era premonitorie.

Toată arta este premonitorie, toți marii artiști sunt oarecum vizionari, sunt clarvăzători, toți se prefigurează, se transfigurează și se figurează.

Mahler nu pot să spun că îmi trezește imagini, Mahler îmi place să îl ascult și îmi face bine. Sunt unele lucuri care îți fac bine la metabolism. Da, te liniștesc, te relaxează.

Vă place opera?

Nu foarte mult, e puțin prea convențională pentru gustul meu. Și pe urmă, scenografia și jocul scenic mă distrag de la muzică, de multe ori pierd muzica, urmărind jocul scenic. Nu este nici teatru, nici muzică, este un amalgam, un amestec între teatru și muzică. Și are foarte, foarte multă convenție. Nu, nu sunt o mare fană de operă, dar sigur că îmi place să ascult operă, îmi place să ascult muzică de operă.

Vă plac anumite voci?

Da, Callas. Poftim, legătură, am tradus o piesă de teatru *Maria Callas, La Divina*, în regia lui Radu Gabrea. Am tradus ascultând înregistrările Mariei Callas.

Era Maria Callas după cădere, după trauma aia teribilă cu Onassis. O Maria Callas care își pierduse vocea și care devenise profesoară. Trăia încă din nostalgia trecutului și din amintirea trecutului. Era tragică, era o viziune foarte tragică asupra Mariei Callas, o Maria Callas care a suferit enorm, și în dragoste și în profesiune. Și care avea lucruri omenești, avea pusee de răutate, asta e foarte omenesc, rari sunt cei care suferă cu generozitate, când suferi, vrei, nu vrei, încolțește răutatea în tine. Mi-aduc aminte că Iosif Sava povestise odată că nu îi venea a crede, auzise că Maria Callas, când trebuia să intre în scenă, trăgea câte un picior partenerilor, să îi dezechilibreze, să îi traumatizeze.

Iată, deci, ce diferență, între omul de pe scenă și omul din spatele scenei, nu?

Da, e diferența aceasta, omul de pe scenă este actorul, este o fantoșă, dacă vrei, este efemer. Omul din spatele scenei este omul uman. Este și aici aceeași deosebire, pe care o fac eu și la care țin foarte mult, între om și operă. Nu mă interesează dacă în viața privată Rebengiuc se ceartă, certuri conjugale, cu Mariana Mihuţ, sau ce se întâmplă, nu mă interesează asta, pe mine mă interesează marele actor Rebengiuc și marea actriță Mariana Mihuţ. Așa cum mă interesează, nu știu, am citit o mulțime de minimalizări ale marilor artiști, mânjite de viață. Mi se trage de la Rousseau, încă din școală ni se spunea că Rousseau era în viața lui personală cu totul opusul lui Rousseau din operă. Toți au fost oameni și nu mă interesează omul, mă interesează ce a rămas de la ei, ceea ce îmi înfrumusețează mie viața și îmi înalță mie viața. Pentru aceasta le sunt recunoscătoare, pentru ce mi-au dat, nu pentru ce erau ei, ei erau oameni cu toate scăderile umane, da.

În fond, poate totuși artistul să fie un om normal?

Nu, pentru că talentul este un fel de anomalie. Talentul este o anomalie, este ceva care vine și ți se așează, pe cap fără să știi și care provoacă foarte multe comportamente; în primul rând, provoacă vicii. Cred că poți să-i numeri pe degete pe marii creatori care n-au fost bețivi, n-au fost narcomani, care n-au fost homosexuali; sigur că talentul, această anomalie, care este creație, sigur că trebuie să ducă la alte

anomalii, la alte fațete anormale, care derivă, în mod biologic, din anomalia care este talentul.

Da, e bine că nu s-a gândit nimeni, de exemplu, să investigheze viața lui Bach, din punctul ăsta de vedere.

Ei nu, n-aș suporta. Odată am citit despre Einstein că era mare fustangiu, o să ajung să mi se spună și de Maica Teresa că a făcut fotografii pentru Playboy... este și nevoia asta de bârfă, de senzațional, de murdărire, pur și simplu, de mânjire a marilor oameni, a contemporanilor noștri; setea asta de senzațional...

Vă plac interpretările muzicii baroce, pe instrumente de epocă?

Da, în primul rând mă fascina Savall, Jordi Savall; colosal, sigur că-mi plac. Îmi place Bach la clavecin, clavecinul îmi place la nebunie. Să ascult Bach la clavecin, efectiv e un regal pentru mine. Și sigur că instrumentele de epocă îmi plac enorm, lăutele.

Interesant, pentru că unii resping interpretările acestea tocmai pentru că nu există tușa de modernitate pe care o aduc instrumentele prezentului.

Da, dar există tușa de posteritate, aș spune, e ceva care a străbătut timpul, există tușa de viață frumoasă a trecutului, de civilizație a trecutului, pe care trebuie să o cunoaștem, trebuie să o înțelegem, trebuie să ne-o apropiem, această artă a trecutului. Ține de marea artă a trecutului.

Sunteți de acord cu cei care spun că, din muzica cultă, așa cum o numim noi generic, cea mai plăcută și de impact rămâne, pentru publicul larg, muzica barocă, sau nu?

Nu știu, mie îmi place foarte mult muzica barocă, dar pot să vorbesc în numele meu, personal. Mi-e foarte plăcută, nu știu dacă publicului larg îi place muzica barocă,

nu. În general, nu pot să vorbesc în numele publicului larg și mai ales al publicului modern. Nu știu ce le place astăzi.

Dacă dumneavoastră ar trebui să alegeți o lucrare sau un set de lucrări cu care să începeți să instruiți un neofit într-ale muzicii, ale ascultării muzicii, ce ați alege să îi puneți pentru început?

Aş alege începuturile mele, am început cu Chopin, ascultam foarte mult Chopin; dacă vrei să inițiezi în muzică, trebuie să dai ceva care să placă, ceva frumos, ceva dulce, ceva romantic, pentru că știu că mulți văd ceva ieftin în romantism, dar romanticul este totuși frumos și-ți merge la inimă și te înmoaie pe undeva; aş începe cu Chopin, aş începe cu muzica programatică, aş începe cu Vivaldi, aş începe cu preclasici, cu finețe, cu gingășie. Cred că intrarea în muzică trebuie să se facă cu gingășie și delicatețe.

Vă ascult aceste gânduri și îmi amintesc că spuneați și că sunteți foarte cu picioarele pe pământ. Cum se mariază lucrurile astea?

Bine, am și eu dualitatea mea. În primul rând, sunt născută în Gemeni, și Gemenii sunt duali, sunt actori și spectatori. Sunt un spectator foarte drastic și foarte exigent cu actorul din mine, adică mă urmăresc cu un ochi critic, teribil, chiar prea critic; dar totuși, din punct de vedere intelectual, sunt o rațională, dar din punct de vedere afectiv, sunt o fostă romantică, sunt o romantică, care nu se vrea romantică, pentru că astăzi aproape că ti-e rușine să spui că ești romantic, e ceva așa de prăfuit, e ceva care ține de naftalină, de molii. Dar romantismul era tare frumos.

Dacă ar fi să vă definiți pe dumneavoastră înșivă printr-o lucrare muzicală, ar fi lucrarea de astăzi aceeași ca și cea de acum 50 de ani, sau ar fi alta?

V-am spus că am avut revelații pe parcurs. Muzica cu care mă confund, totuși sunt marile concerte de pian: mă confund, nu știu dacă mă confund, mă topesc, mă dizolv.

Mă dizolv când ascult Grieg, când ascult Rahmaninov, îmi place foarte mult. Nu știu dacă mă definește, dar îmi face foarte bine, îmi creează un climat sufletesc, mă înconjoară, dizolvă tot ce e urât în jurul meu și rămân numai în armonie.

Și aceasta se întâmpla și când erați tânără sau ați ajuns decantând aici?

Nu, am ajuns cu timpul. Marile concerte de pian le-am descoperit mult mai târziu.

Deci, acum, dacă ar fi să facem o definiție muzicală Antoaneta Ralian, iată, în aprilie 2012...

A, dacă mă întrebați cu ce mă confund, da, mă confund cu Bach. Adică, nu știu dacă e verbul propriu, că mă confund, mă dizolvă.

Din perspectiva dumneavoastră, de om care ascultă muzică clasică în fiecare zi, multe ore, care a lucrat pe muzică clasică și și-a făcut acele excepționale traduceri ascultând muzică clasică, a omului care ascultă Radio România Muzical și vă mulțumim...

Cu mare plăcere.

Aș vrea să facem în final, o pledoarie în favoarea muzicii clasice, pentru aceia care nu încă sunt convinși că muzica clasică poate să le schimbe viața.

Am fost întrebată de multe ori, cum poți să lucrezi cu muzică, că nu te poți concentra. Dimpotrivă, nu pot să spun că stau și ascult muzica în amănunt când lucrez, dar muzica mă pătrunde, pur și simplu, mă pătrunde, și am impresia că toate traducerile mele sunt conserve cu muzică. Pentru că, într-o traducere bună, e nevoie de ritm. Limba română, ca să sune frumos, trebuie să aibă un ritm al ei interior, ori ritmul ăsta mi-l infuzează muzica. Efectiv, ascultând muzică în timp ce lucrez, simt că muzica intră, penetrează activitatea, penetrează traducerea. Pentru mine, muzica

înseamnă seninătate, armonie, acel *bien être* cum spune francezul, adică acea stare de bine, relaxare totală, înălțare și purificare. Singurele puncte de comuniune cu divinitatea, mi le dă muzica. Dar asta pot să vorbesc tot în numele meu, cred însă că și pentru alții ar putea să însemne la fel. Cine poate să fugă de armonie, cine poate să fugă de frumusețe? Asta e ce aduce postul dumneavoastră, Radio România Muzical, aduceți în viața noastră frumosul, armonia și seninătatea și pentru asta, eu una, vă sunt foarte recunoscătoare.

Și când o fi să mă sting, aș vrea să mi se cânte *Marșul funebru* de Chopin.

Primul lucru când mă scol dimineața, dau drumul la Radio România Muzical sau la Mezzo. Visez viața la țară, viața rurală, nu știu de ce, dar numai cu muzică. N-aș putea să mă despart de muzică, umblu numai cu CD-ul după mine sau cu un televizor după mine.

Recunosc că mi-a fost greu să aleg un final pentru această emisiune. Pentru că nu am crezut că *Marșul funebru* din Sonata lui Chopin poate fi un final pentru ultima emisiune cu Antoaneta Ralian. De aceea, am preferat să aleg Erik Satie, compozitorul care mi s-a părut că rimează cel mai bine cu volumul de nuvele al lui Katherine Mansfield, tradus de Antoaneta Ralian, cu care mi–am petrecut serile între zilele când am realizat această emisiune. Am ales Erik Satie, celebra *Gymnopedie*, și apoi piesa *Je te veux*, care îmi spune atât de mult despre dragostea de viață, pe care am simțit-o, mai presus decât orice, la Antoaneta Ralian.

CONTEMPORARY
LITERATURE PRESS

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Contemporary
Literature Press

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017

Contemporary Literature Press

Bucharest University

The Online Literature Publishing House
of the University of Bucharest

A Manual for the Advanced Study of *Finnegans Wake* in One Hundred and Thirty Volumes

Totalling 31,802 pages

by C. George Sandulescu and Lidia Vianu

You can download our books for free, including the full text of *Finnegans Wake* line-numbered, at
http://editura.mttlc.ro/ ,
http://sandulescu.perso.monaco.mc/

Holograph list of the 40 languages used by James Joyce in writing *Finnegans Wake*

Director
Lidia Vianu

Executive Advisor
C. George Sandulescu

http://editura.mttlc.ro
The University of Bucharest. 2017